

ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

Факультет філології й журналістики імені Михайла Стельмаха
Кафедра української мови

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**«ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ І ПРИЙОМИ ПРОВЕДЕННЯ ВСТУПНИХ
УРОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В 5-9 КЛАСАХ ЗАКЛАДІВ
ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ»**

Студентки 2 курсу групи МУА
Освітньої програми Середня освіта.
Українська мова і література, англійська
мова
Предметної спеціальності 014. 01 Середня
освіта (Українська мова і література)
Галузі знань 01 Освіта / Педагогіка
Ступеня вищої освіти магістра
Свищ Ольги Михайлівни

Науковий керівник: **Кухар Н. І.**,
доцент, кандидат філологічних наук

Розширена шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка: ECTS _____

Голова комісії

Члени комісії

Вінниця – 2025 р.

Свищ О.М. «Інноваційні методи і прийоми проведення вступних уроків української мови в 5-9 класах закладів загальної середньої освіти». Кваліфікаційна робота. Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2025. 102 с.

У кваліфікаційній роботі виокремлено і схарактеризовано інноваційні підходи до проведення вступних уроків загальнолінгвістичної тематики в 5-9 класах закладів загальної середньої освіти, за результатами аналізу сучасних лінгводидактичних розвідок визначено ефективні методи і прийоми розвитку предметних та ключових компетентностей здобувачів середньої освіти.

У першому розділі *«Пріоритети розвитку мовної освіти в Україні»* схарактеризовано особливості сучасної мовної освіти як засобу формування національно-мовної особистості; проаналізовано наукові засади навчання української мови в Новій українській школі. Установлено, що в сучасній практиці мовної освіти НУШ пріоритетними є такі освітні технології: комунікативно-орієнтована технологія, яка забезпечує навчання в реальних або змодельованих ситуаціях; технологія розвитку критичного мислення, що стимулює аналітичну роботу з текстом і формує вміння аргументувати висловлювання; інтерактивні технології (робота в парах, групах, інтерактивні вправи), що сприяють співнавчанню і формуванню навичок соціальної взаємодії; проєктна технологія, яка передбачає створення учнями власного продукту мовленнєвої діяльності (есе, блогу, презентації тощо).

У другому розділі *«Оновлення підходів до проведення уроків загальнолінгвістичної тематики в 5-9 класах закладів загальної середньої освіти»* визначено особливості роботи з підручниками на уроці вивчення загальних відомостей про українську мову в 5 класі; схарактеризовано лінгвометодичні засади використання інноваційних методів та прийомів на вступних уроках в 6-7 класах, зокрема змодельовано урок-бесіду з елементами інтерактивного навчання, урок-екскурсію, урок-дискусію з елементами дослідження; визначено етапи роботи з інтернет-порталом

«Словники України онлайн»; узагальнено методичні вимоги до проведення кейс-уроків та уроків-лекцій загальнолінгвістичної тематики (8-9 класи), подано зразки кейсів, тези лекцій, фрагменти медіатекстів.

Ключові слова: мовна освіта, українська мова, національно-мовна особистість, Нова українська школа, вступний урок, інноваційні методи і прийоми навчання, урок-бесіда, кейс-урок, урок-лекція.

Svyshch O.M. «Innovative Methods and Techniques for Conducting Introductory Lessons in the Ukrainian Language in Grades 5–9 of General Secondary Education Institutions». Qualification Thesis. Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Vinnytsia, 2025. 102 pp.

The qualification thesis identifies and characterizes innovative approaches to conducting introductory lessons on general linguistic topics in grades 5–9 of general secondary education institutions. Based on an analysis of contemporary linguistic and didactic research, effective methods and techniques for developing subject-specific and key competencies of secondary school students are determined.

Chapter One, «*Priorities for the Development of Language Education in Ukraine*», describes the features of modern language education as a means of forming a nationally and linguistically aware individual; analyzes the scientific foundations of teaching the Ukrainian language within the New Ukrainian School. It is established that in the current practice of NUS language education, the following educational technologies are considered priorities: the communicative-oriented technology, which ensures learning in real or simulated situations; the technology of critical thinking development, which stimulates analytical work with texts and cultivates the ability to formulate well-reasoned statements; interactive technologies (pair work, group work, interactive exercises), which support collaborative learning and the formation of social interaction skills; project-based technology, which involves students' creation of their own products of speech activity (essays, blogs, presentations, etc.).

Chapter Two, «*Renewing Approaches to Conducting Lessons on General Linguistic Topics in Grades 5–9 of General Secondary Education Institutions*», outlines the specific features of working with textbooks during lessons devoted to general information about the Ukrainian language in grade 5; characterizes the linguistic and methodological foundations of using innovative methods and techniques in introductory lessons in grades 6–7, including modeling a discussion-

based lesson with elements of interactive learning, an excursion-lesson, and a debate-lesson with research components; identifies the stages of working with the online portal «Dictionaries of Ukraine Online»; summarizes methodological requirements for conducting case-based lessons and lecture-lessons on general linguistic topics (grades 8–9), and provides samples of case studies, lecture theses, and fragments of media texts.

Keywords: language education, Ukrainian language, nationally and linguistically aware individual, New Ukrainian School, introductory lesson, innovative teaching methods and techniques, discussion-based lesson, case-based lesson, lecture-lesson.

ЗМІСТ

Вступ	7
Розділ 1. Пріоритети розвитку мовної освіти в Україні	
1.1 Мовна освіта як засіб формування національно-мовної особистості	11
1.2 Наукові засади навчання української мови в Новій українській школі	23
Розділ 2. Оновлення підходів до проведення уроків загальнолінгвістичної тематики в 5-9 класах закладів загальної середньої освіти	36
2.1 Особливості роботи з підручником на уроці вивчення загальних відомостей про українську мову в 5 класі	37
2.2. Урок-бесіда «Краса і багатство української мови» в 6 класі	48
2.3 Використання інноваційних методів та прийомів на вступному уроці в 7 класі	58
2.4 Кейс-уроки загальнолінгвістичної тематики у 8 класі ЗЗСО	70
2.5 Методичні вимоги до проведення вступного уроку-лекції в 9 класі	77
Висновки	90
Використана література	94

ВСТУП

Завдання сучасної мовної освіти – розвиток національно-мовної особистості, людини, яка володіє сукупністю мовних знань та вмінь, здатна творчо використовувати їх у різних видах мовленнєвої діяльності. Формування мовної компетентності, ефективної комунікативної поведінки, мовної самосвідомості і стійкості, чуття рідної мови відбувається в закладі загальної середньої освіти. Сучасні підходи до мовної освіти зорієнтовані на інтеграцію теорії і практики, тому теоретичні основи мовознавства педагог повинен використовувати як інструмент для розвитку критичного мислення здобувачів середньої освіти, їхніх аналітичних здібностей та вміння застосовувати знання в різних комунікативних ситуаціях.

Проблеми компетентнісного навчання української мови перебувають у полі зору лінгвометодистів Н. Бібік, Н. Голуб, О. Горошкіної, С.Омельчука, М. Пентилюк [3,12,19,54,57]. У працях Н.Голуб виокремлено і проаналізовано предметні та ключові компетентності здобувачів середньої освіти, О. Горошкіна визначила мету і завдання компетентнісної методики навчання української мови учнів, схарактеризувала окремі методи компетентнісно орієнтованого навчання, Г. Бондаренко дослідила проблеми сучасного уроку української мови в контексті НУШ [6], уроки загальнолінгвістичної тематики стали об'єктами аналізу в наукових розвідках Т. Видайчук, Н. Малюги [9,40].

Визначена в модельних програмах мовна змістова лінія уроків передбачає засвоєння здобувачами освіти знань про систему і структуру мови, її значення і функційне навантаження, суспільний характер мови і сучасні мовні проблеми. Укладачі нових програми з української мови внесли значущі зміни в змістовий компонент дисципліни «Українська мова» для надання знанням функційності, а процесу їх засвоєння – умотивованості. Оновлення підходів до викладання теорії мовознавства в закладах загальної середньої освіти також передбачено в межах реформи Нової української

школи (НУШ). «Основою шкільного курсу української мови в загальноосвітній школі є мовознавство – система знань про мову, її функції, структуру, основні одиниці та правила використання їх у мовленнєвій діяльності. Система мови як діалектична єдність взаємопов'язаних і взаємозумовлених елементів має розгалужену структуру, оскільки складається з часткових систем, які називаються рівнями, або ярусами» [71, с. 315-316]. Основою методичної системи навчання мови в закладі загальної середньої освіти є такі базові поняття лінгвістики: система мови, структура мови, мовні одиниці (звуки, морфеми, лексеми, одиниці граматичного зрізу, фразеологізми), теорія мовних рівнів, підсистеми мовної системи, відношення між мовними одиницями. **Актуальність** нашого дослідження зумовлена потребою оновлення підходів до проведення уроків загальнолінгвістичної тематики в 5-9 класах закладу загальної середньої освіти, а також необхідністю дослідити специфіку використання інноваційних методів і прийомів для вивчення загальних відомостей про українську мову.

Метою кваліфікаційної роботи є розробка інноваційних підходів до проведення вступних уроків загальнолінгвістичної тематики в 5-9 класах закладів загальної середньої освіти; визначення ефективних методів і прийомів розвитку предметних та ключових компетентностей здобувачів середньої освіти.

Меті підпорядковано такі дослідницькі **завдання**:

- 1) визначити пріоритети розвитку мовної освіти в Україні;
- 2) схарактеризувати особливості сучасної мовної освіти як засобу формування національно-мовної особистості;
- 3) проаналізувати наукові засади навчання української мови в Новій українській школі;
- 4) дослідити особливості роботи з підручником на уроці вивчення загальних відомостей про українську мову в 5 класі;

- 5) визначити лінгвометодичні засади використання інноваційних методів та прийомів на вступних уроках в 6-7 класах;
- 6) схарактеризувати специфіку кейс-уроків та уроків лекцій загальнолінгвістичної тематики (8-9 класи).

Об'єктом є процес навчання української мови в закладах загальної середньої освіти; **предметом** – зміст і методи цього навчання в контексті модернізації мовної освіти, лінгводидактичні засади вивчення загальних відомостей про українську мову в 5-9 класах.

Для реалізації завдань ми послуговувались *описовим методом* (для характеристики пріоритетів мовної освіти, виокремлення наукових засад навчання української мови в Новій українській школі); *прийомами порівняння і узагальнення* (для дослідження особливостей роботи з підручником на вступних уроках), *методом аналізу та синтезу теоретичного матеріалу* (для розробки кейс-уроків та уроків-лекцій, для змістового наповнення мовної і мовленнєвої ліній уроків української мови в 5-9 класах).

Наукова новизна і практичне значення дослідження – теоретичні узагальнення і методичні напрацювання щодо оновлення змісту та форм вступних уроків загальнолінгвістичної тематики можуть бути використані у викладанні методики навчання української мови; загалом у системі професійної підготовки майбутніх учителів; результати дослідження можуть бути впроваджені в систему післядипломної педагогічної освіти.

Апробація результатів дослідження. Оpubліковано статті: «Вступні уроки української мови в 5-9 класах закладів загальної середньої освіти: оновлення змісту і методичних прийомів» (Філологічні студії: збірник наукових праць студентів і магістрантів факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха. Випуск 23. Вінниця, 2025. С.115-124); «Розвиток комунікативної компетентності здобувачів освіти на вступних уроках української мови в 5-9 класах» (Методичний пошук

учителя-словесника: *збірник науково-методичний статей студентів і магістрантів*. Випуск 13. Вінниця, 2025. С.62-69).

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, 2 розділів, висновків, списку використаної літератури, що нараховує 73 позиції. Загальний обсяг роботи становить 102 с.

РОЗДІЛ 1. ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ МОВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

1.1 Мовна освіта як засіб формування національно-мовної особистості

У сучасному освітньому просторі України відбувається активна трансформація змісту освіти, зокрема мовної галузі. Важливими чинниками цього процесу є зростання мовної різноманітності в суспільстві та вплив цифрової революції. Дослідники наголошують на проблемі дефініції поняття «мовна освіта» в науково-педагогічному дискурсі, зумовленої особливостями мовної політики, навчальних програм і підходами до мовної освіти. Ю. Короткова зауважує: «... у сучасних визначеннях мовної освіти більшість дослідників виокремлюють її особистісно-утворювальну функцію, так як кінцевою метою цієї освіти проголошується сформована мовна особистість, здатна до результативного спілкування (в тому числі міжкультурного), задоволення засобами мови своїх особистісних та професійних потреб, готової до саморозвитку і самовдосконалення» [30, с.55]. Отже, мовна освіта зорієнтована на формування національно-мовної особистості – носія національної свідомості, рідної мови, культури, людини, яка володіє сукупністю знань, умінь із мови та вміє творчо використовувати їх у різних видах мовленнєвої діяльності. «Формування національно-мовної особистості здійснюється засобами рідної мови (...), навчання рідної мови має бути спрямоване на виховання людини, що є носієм мови, володіє лінгвістичними знаннями та високим рівнем комунікативних умінь і навичок і дбає про красу й розвиток рідної мови» [84, с.8].

Значення української мови як навчальної дисципліни в закладі загальної середньої освіти умотивоване її суспільними функціями й статусом державної: вона є національною мовою українського народу, визначальною ознакою нашої держави, скарбницею культурних надбань народу і людства, засобом міжособистісного та міжнаціонального спілкування. Аналізуючи

розвиток шкільної мовної освіти в незалежній Україні, дослідники виокремлюють два періоди: 1) 1991-2013 рр.; 2) 2013-2022 рр. В. Ткаченко перший період називає «національно-спрямованим», умовно поділяючи його на два субперіоди: відновлювально-трансформаційний (1991-2001) і модернізаційно-інтеграційний (2002-2013) [69].

Відновлювально-трансформаційний характеризується переходом більшості шкіл на українську мову навчання й посиленням українознавчого компоненту мовної освіти, а модернізаційно-інтеграційний – тяжінням до інтеграції у світовий освітній простір з урахуванням європейського досвіду й істотним посиленням вивчення іноземних мов, ознаками якого стало оновлення завдань і змісту мовної освіти [69, с.169].

Другий період Н. Богданець-Білокаленко, Л. Давидюк кваліфікують як національно-стабілізаційний. «У 2016 році з розроблення і затвердження базових Державних стандартів початкової й середньої освіти почалася реформа «Нова українська школа», пріоритетним напрямком якої стало виховання інноватора та громадянина, який вміє ухвалювати відповідальні рішення та дотримується прав людини. Випускник Нової української школи має набути низки компетентностей – динамічних комбінацій знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та подальшу навчальну діяльність. Список компетентностей створювався з урахуванням «Рекомендації Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя» (від 18.12.2006 р.). Вільне володіння державною мовою – перша компетентність у списку [4, с. 129].

Отже, з 2022 року розпочався третій період мовної освіти в Україні, пов'язаний з запуском базової середньої освіти згідно з реформою НУШ. Наразі Україні визначено такі змістові рівні мовної освіти:

- 1) дошкільна мовна підготовка;
- 2) зміст навчання української мови в початковій школі;

- 3) базовий компонент змісту курсу української мови (5-9 класи);
- 4) академічно-професійний рівень змісту курсу української мови (10-12 класи) [34, с. 25].

У сучасній лінгводидактичній теорії спостерігаємо різні підходи щодо напрямів трансформації мовної освіти, узагальнюючи їх, І. Кучеренко, М. Пентилюк наголошують: «Домінувальні філософські тенденції сучасної мовної освіти – це стандартизація змісту навчання, компетентнісна спрямованість, особистісна орієнтованість навчального процесу, переосмислення ролі вчителя, діалогізація навчальної діяльності, застосування продуктивних технологій навчання української мови. Означені філософські тенденції відображають сучасні світоглядні пріоритети суспільства, спричиняють розвиток новочасної філософсько-освітньої парадигми й оновленої методики навчання української мови в загальноосвітній школі, яка своєю чергою стимулює розроблення ефективної і продуктивної технології уроку української мови. Аналіз провідних філософських тенденцій сучасності забезпечить наукове підґрунтя для визначення й обґрунтування теоретичних і методичних засад сучасного уроку української мови в основній школі, здійснення його вдалого проектування й розроблення ефективної технології» [39, с.8].

В. Бондар, характеризуючи загальні закономірності навчання з урахуванням взаємозв'язків між компонентами дидактичної системи, виокремлює такі основні закономірності освітнього процесу: 1) ефективність процесу навчання залежить від умов, у яких він протікає (матеріальних, гігієнічних, морально-психологічних та естетичних); 2) у навчальному процесі взаємозв'язані всі його функції: освітня, пізнавальна, вихована і розвивальна; 3) ефективність і якість функціонування процесу навчання залежить від єдності дій усіх суб'єктів освіти; 4) завдання викладання й учіння впливають із загальних завдань освіти, зумовлених запитами особистості та потребами суспільства; 5) зміст освіти залежить від її завдань;

6) методи і засоби навчання залежать від його змісту; 7) форми організації навчання залежать від завдань, змісту та методів [5, с.138].

С. Омельчук у статті «Сучасні тренди розвитку української лінгвометодики: глобальний і національний виміри» (2024) виокремлює в структурі національної лінгвометодики такі основні трансформаційні процеси: 1) трансформація структури сучасного уроку української мови; 2) «запровадження активних методів навчання української мови, спрямованих на: формування ключових компетентностей через розвиток умінь і ставлень та базові мовні знання (дослідницький, проблемно-пошуковий методи, метод проєктного навчання), а не лише на здобуття нових знань; персоналізоване навчання (мікронавчання, діагностувальне тестування, використання адаптивного контексту й адаптивного оцінювання, метод інтерактивного навчання (зокрема, інтерактивний діалог), гейміфікації)...»; 3) «використання компетентнісних завдань із мови, створених на основі практичних ситуацій, що передбачають аналізування, синтезування й оцінювання інформації (проблемний діалог, проблемні ситуації, евристична бесіда, дослідницькі завдання, лінгвістичний експеримент тощо)»; 4) «зміна пріоритетності засобів навчання української мови (зокрема, інформаційні технології, частиною яких є технології штучного інтелекту, що за доповідного періоду були неосновними (допоміжними) засобами навчання, у 20-ті роки ХХІ ст. стають пріоритетними, без яких неможливо організувати освітню взаємодію в умовах дистанційного або змішаного навчання). В умовах сьогодення без використання цифрових інструментів та вебресурсів (електронних підручників, освітніх онлайн-платформ, мультимедійних засобів тощо) неможливо зробити процес навчання української мови сучасним та ефективним» [54, с.8].

Зміни в соціокультурному середовищі, глобалізація й цифровізація освіти зумовили потреби оновити не лише зміст шкільного курсу української мови, але й методи його реалізації. Учень 5-9 класів – це підліток, уже з

певним запасом мовних знань, із потребою більш активного залучення, творчості та індивідуалізації навчання. І. Кучеренко, М. Пентилюк наголошують: «Важлива лінгводидактична проблема теорії та методики сучасного уроку української мови в системі загальноосвітньої школи XXI ст. передбачає осмислення чинних та пошуку нових шляхів і технологій навчання. Системного вивчення потребують такі аспекти, як проектування й реалізація цілей та змісту навчання, декларованих чинними стандартами, програмами через систему форм, методів, прийомів, засобів навчання, що забезпечують досягнення основної мети мовної шкільної освіти; врахування традиційних і нових підходів та принципів проведення уроків української мови; визначення класифікаційних ознак і типології уроків української мови; удосконалення загальноприйнятої класифікації уроків мови; визначення структури й організації уроків» [39, с.5].

Сучасні підходи в освіті значно відрізняються від класичних, один із ключових – компетентнісний підхід, він передбачає спрямування навчання не лише на засвоєння системи знань, умінь і навичок, а й на формування здатності застосовувати їх у реальному житті. Це означає, що здобувач освіти має не просто знати норми української мови чи правила правопису, а вміти користуватися ними для розв’язання практичних комунікативних завдань – у спілкуванні, навчанні, роботі, соціальній взаємодії. Відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти, результатом мовної освіти є сформовані ключові та предметні компетентності, які забезпечують цілісне мовно-особистісне зростання учня. На уроках української мови в учнів формуються всі ключові компетентності, визначені стандартом, схарактеризуємо основні з них:

Комунікативна компетентність – уміння грамотно, логічно й виразно висловлювати думки в усній і письмовій формах; здатність до ефективного спілкування в різних життєвих ситуаціях. Формується через створення діалогів, написання власних висловлювань, переказів, есе, участь у дискусіях, рольових іграх.

Інформаційно-комунікаційна компетентність – уміння знаходити, аналізувати, критично оцінювати інформацію з різних джерел, зокрема електронних, створювати власні інформаційні продукти (презентації, тексти, пости тощо). Важливо навчити учнів дотримуватися мовних норм і культури спілкування в цифровому середовищі, норм інформаційної гігієни.

Соціальна й громадянська компетентність – виховання мовної особистості, яка усвідомлює свою національну ідентичність, поважає культурну спадщину, уміє вести конструктивний діалог, толерантно ставиться до думок інших. Українська мова є не лише навчальним предметом, а й засобом соціалізації учнів.

Культурна компетентність – розуміння мови як частини духовного світу народу, усвідомлення ролі української мови у формуванні національної культури, любов до художнього слова. Ця компетентність формується через роботу з текстами класичної та сучасної української літератури, аналіз мовних засобів виразності.

Ініціативність і підприємливість – розвиток уміння висловлювати і захищати власну позицію, брати відповідальність за прийняті рішення, створювати тексти, орієнтовані на результат (наприклад, резюме, запит, реклама, звернення).

Уміння вчитися впродовж життя – усвідомлення власних освітніх цілей, уміння планувати й оцінювати свою роботу, користуватися довідковою літературою, електронними ресурсами. Це забезпечується систематичною рефлексією та самооцінюванням учнів.

Предметні компетентності з української мови:

Мовна компетентність – знання системи мови, її норм, стилістичних засобів.

Мовленнєва компетентність – уміння створювати й сприймати усні та письмові висловлювання різних типів, стилів і жанрів.

Комунікативна компетентність – здатність адекватно використовувати мовні засоби відповідно до ситуації спілкування.

Соціокультурна компетентність – усвідомлення культурних, етичних і ціннісних аспектів спілкування українською мовою.

Стратегічна компетентність – уміння вибирати ефективні стратегії мовної поведінки, планувати мовлення та редагувати його.

Діяльнісна компетентність – здатність застосовувати мовні знання в навчальній, професійній та особистій діяльності.

Компетентнісний підхід у навчанні української мови забезпечує перехід від механічного засвоєння знань до розвитку мовної особистості, здатної мислити, комунікувати, творити і діяти. Українська мова в такій системі постає не лише навчальним предметом, а засобом формування світогляду, національної самосвідомості та соціальної активності учнів. Основним завданням педагога стає створення умов для самостійної діяльності школярів, розвитку їхніх компетентностей, що відповідають вимогам Нової української школи.

Для ефективного формування компетентностей учитель використовує активні та інтерактивні методи, зокрема робота в парах і групах, дискусії, «мозковий штурм», рольові ігри, створення проєктів (мовних, культурних, медійних), аналіз медіатекстів і соціальних повідомлень, рефлексію та самооцінювання результатів навчання. Застосування технологій розвитку критичного мислення, інтерактивного навчання, методу проєктів і цифрових інструментів сприяє не лише кращому засвоєнню матеріалу, а й формуванню практичних умінь, необхідних у XXI столітті.

Інший важливий підхід – особистісно орієнтоване навчання, коли враховуються індивідуальні здібності, інтереси й стилі навчання учнів. Сучасна освітня парадигма ґрунтується на визнанні здобувача освіти центральною фігурою освітнього процесу. Одним із основних напрямів реалізації такої парадигми є особистісно орієнтоване навчання, яке розглядається як стратегія розвитку творчого потенціалу, інтелектуальної активності, самостійності та життєвої компетентності школяра. На уроках української мови цей підхід має особливе значення, адже саме мова є засобом

формування мислення, цінностей, національної свідомості та культури мовлення.

Особистісно орієнтоване навчання – це педагогічна система, в центрі якої перебуває учень як суб'єкт навчальної діяльності. Її мета полягає не лише у формуванні знань, умінь і навичок, а й у розвитку особистості, її здібностей, інтересів, емоційно-вольової сфери, критичного мислення та комунікативної культури. Ідею гуманістичного, дитиноцентричного навчання обґрунтував В. О. Сухомлинський у книзі «Серце віддаю дітям» (1977) [68]. У посібнику Пометун О. І., Пироженко Л. В. «Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання» (2004) схарактеризовано технологічну основу особистісно орієнтованого навчання, зокрема у формуванні комунікативних компетентностей здобувачів середньої освіти [61]. Відповідно до цього підходу учень є активним учасником освітнього процесу: він не просто засвоює готові знання, а й самостійно відкриває їх, висловлює власну думку, шукає інформацію, співпрацює з іншими. Учитель при цьому стає організатором, консультантом і наставником, який створює умови для самовираження й особистісного зростання кожного школяра. Особистісно орієнтована освіта в царині мовного навчання тісно пов'язана з ідеями гуманізації, демократизації, суб'єктності та партнерства. Це означає, що кожен учень сприймається як унікальна особистість із власним досвідом, темпом засвоєння інформації, типом мислення, емоційною сферою. Завдання педагога – врахувати ці особливості, створити ситуації успіху та забезпечити комфортний психологічний клімат на уроці.

Уроки української мови – це не лише вивчення норм і правил, а насамперед виховання мовної особистості, здатної мислити, відчувати й діяти через мову. У статті «Компетентнісний і особистісно орієнтований підходи в освіті: інтеграція змісту навчання» Н. Бібік аналізує взаємозв'язок компетентнісного й особистісно орієнтованого навчання в сучасній школі [3]. Установлено, що особистісно орієнтоване навчання сприяє формуванню в учнів: мовленнєвої компетентності – уміння ефективно користуватися

українською мовою в усіх сферах життя; ціннісного ставлення до рідної мови – усвідомлення її ролі як духовного надбання народу; творчої самореалізації – здатності створювати власні висловлення, тексти, проєкти, публічні виступи; комунікативної культури – уміння слухати, аргументувати, вести діалог, толерантно висловлювати позицію; самостійності й відповідальності – готовності до самоосвіти, до вибору способів розв’язання навчальних завдань. Отже, особистісно орієнтоване навчання стає засобом розвитку не лише мовних знань, а й ключових життєвих компетентностей: комунікативної, соціальної, культурної, емоційно-ціннісної та інформаційної.

На практиці реалізація цього підходу потребує гнучкої методики. Ефективними є такі прийоми:

1. Діалогічні форми навчання – бесіди, дискусії, рольові ігри, дебати, під час яких учні вчаться висловлювати власну думку, поважати позицію співрозмовника.
2. Проєктна діяльність – створення спільних творчих робіт, презентацій, дослідницьких мініпроєктів, що розвивають ініціативність і креативність.
3. Індивідуальні та диференційовані завдання – робота з урахуванням рівня підготовленості, інтересів і темпу навчання кожного учня.
4. Рефлексивні вправи – «Що я сьогодні зрозумів?», «Що було найцікавішим?», «Що хотів би дізнатись?» – сприяють усвідомленню власного освітнього поступу.
5. Інтегровані уроки – поєднання української мови з літературою, історією, мистецтвом, медіаосвітою розширює світогляд учнів і стимулює міжпредметне мислення.
6. Цифрові інструменти – використання інтерактивних платформ, онлайн-вікторин, навчальних блогів і мультимедійних завдань, що підвищують мотивацію.

Лінгводидакти наголошують, що ключову роль відіграє педагогічна підтримка: учитель не лише оцінює, а радше консультує, надихає, допомагає

знайти власний шлях до розуміння мови. Тому особистісно орієнтоване навчання істотно змінює атмосферу уроку: здобувачі освіти почуваються не об'єктами контролю, а партнерами у процесі пізнання. Зростає їхня внутрішня мотивація: вони вчаться не заради оцінки, а задля розвитку, самоповаги та спілкування. Важливо, що українська мова в такій системі перестає бути «формальним предметом» і стає засобом самовираження, інструментом побудови особистісного і національного «я».

Емоційно комфортна атмосфера, взаємоповага між учителем і учнями створюють передумови для формування позитивного ставлення до навчання загалом і до української мови зокрема. Це особливо актуально в сучасних умовах, коли школа має не лише давати знання, а й підтримувати позитивне емоційне відчуття дитини. Науковці наголошують: значення особистісно орієнтованого навчання на уроках української мови полягає в тому, що воно перетворює процес засвоєння мови на процес самопізнання, допомагає кожному учневі відчувати власну мовну та культурну ідентичність, розкрити творчий потенціал, навчитися ефективно спілкуватися й мислити [11; 43]. Такий підхід сприяє формуванню сучасної, активної, духовно багатой мовної особистості, здатної до критичного осмислення дійсності, збереження й розвитку українського слова. Особистісно орієнтований урок української мови – це урок співпраці, творчості, взаємної поваги та натхнення, на якому кожна дитина відчуває себе почутою, зрозумілою і здатною на успіх.

Зміст мовної освіти має бути адаптивним та гнучким. Оновлення змісту передбачає також врахування міжпредметних зв'язків: наприклад, тематичні тексти, які відображають теми з історії, природознавства, суспільствознавства. Це робить українську мову більш прикладною і мотивує учнів. Традиційні змістові лінії (морфологія, синтаксис, лексикологія, правопис тощо) залишаються основними, але їх потрібно реалізувати в межах компетентнісного та особистісно орієнтованого підходів: через комунікативні завдання, продукування висловлень, аналіз сучасних текстів.

Реалії воєнного часу вплинули на зміст і форми мовної освіти в Україні. Узагальнюючи результати щорічного вебінару «Рідномовна і багатомовна освіта у контексті сталого розвитку», присвяченого Міжнародному дню рідної мови (15 лютого 2023 р.), М. Вовк зауважує: «В умовах національної визвольної війни України проти РФ за свою свободу, незалежність та суб'єктність у світовому дискурсі актуалізуються проблеми україномовної освіти, утвердження статусу української мови як ціннісного чинника національної безпеки, української ідентичності. Саме у воєнних реаліях загострилося питання зміни актуалітетів у дослідницькому й освітньому контексті поступу національної освіти, науки, щоденному спілкуванні. Відповідно на часі проблема оновлення змісту гуманітарної, мовної освіти у закладах вищої освіти, реалізації україноцентризму як провідного принципу педагогічної освіти, провадження конструктивної мовної політики у напрямі утвердження української мови як чинника державотворення і націєзбереження» [10, с.2].

Із 2022 року в закладах загальної середньої освіти України поетапно запроваджуються Модельні навчальні програми для 5-9 класів нової української школи. Принциповою відмінністю програм є зміна пріоритетів у формуванні змісту, структури й результатів вивчення української мови. Укладачі програми наголошують: «Вивчення української мови як шкільного предмета передбачає не лише засвоєння системи знань теорії мови, формування вмінь і навичок, що по суті становлять інструментальну основу компетентності, а передусім особистісний розвиток учня, набуття духовно-морального досвіду, важливого для становлення громадянина і входження його в соціум» [48].

Модельна навчальна програма «Українська мова. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (у редакції 2023 року) (автори Голуб Н. Б., Горошкіна О. М.) побудована за концентрично-спіральним принципом, що забезпечує поступове розширення й поглиблення мовних знань, системне, а не епізодичне набуття пізнавального досвіду. Укладачі

програми врахували такі принципи: 1) світоглядності – дібрані теми й поняття сприяють розвиткові в суб'єктів освітнього процесу наукового уявлення про мову, її функції, системний характер, багаті виражальні можливості, роль у житті й становленні людини тощо; 2) інструментальності – можливість застосування знань, умінь і навичок в усіх сферах життя людини); 3) доступності – відповідність змісту віковим особливостям і рівневі розвитку учнів; 4) систематичності й логічної послідовності – змістовий компонент укладено з дотриманням логічної послідовності й взаємозв'язку; 5) соціалізації – знання, уміння й навички сприяють соціалізації учнів; 6) культуровідповідності – вивчаючи мову, її носії засвоюють притаманну їй народів культуру [48; 49].

Змістовий компонент програми поділено на блоки: предметний, метапредметний й компетентнісний. Предметний блок (мовна змістова лінія) передбачає знання розділів мови як системи, мовних одиниць усіх рівнів, їхні характерні ознаки та функції в мовленні; мови як відображення картини світу; мовної норми та її динамічності; різних типів помилок; засобів виразності, формування відповідних умінь і досягнення предметних результатів. Метапредметний блок (мовленнєва змістова лінія) орієнтує на знання відомостей про інформацію, текст, комунікацію й мовленнєві жанри, формування відповідних умінь і досягнення метапредметних результатів. Компетентнісний блок (соціокультурна змістова лінія) спрямовує діяльність суб'єктів освітньої діяльності на формування ключових компетентностей і досягнення особистісних результатів.

Модельна навчальна програма «Українська мова. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Заболотний О.В., Заболотний В.В., Лавринчук В.П., Плівачук К.В., Попова Т.Д.) ґрунтується на засадах цінностей українського народу, особистісно зорієнтованого, компетентнісного, аксіологічного, діяльнісного, інтегративного підходів; передбачає реалізацію вимог до обов'язкових результатів навчання мовно-літературній освітній галузі; ураховує наступність між циклами навчання;

орієнтується на компетентнісний потенціал мовно-літературної освітньої галузі. У програмі визначено очікувані результати навчання учнів – це результати, яких потрібно досягти на певному етапі освітнього процесу. Вони співвідносяться з обов'язковими результатами навчання, визначеними Державним стандартом. Орієнтовна послідовність досягнення очікуваних результатів навчання учнів забезпечується структуруванням змісту навчального предмета з використанням розділів, тем / тематик. Пропонований зміст окреслює рекомендований обсяг навчального матеріалу, що має бути опанований учнями за певний період навчання в процесі досягнення очікуваних результатів [50; 51].

Отже, шкільна мовна освіта є ключовою ланкою у формуванні мовної компетентності, світогляду та комунікативних навичок учнів, тому оновлення змісту й методів викладання української мови – це нагальна потреба сучасного освітнього процесу. Компетентнісний та особистісно орієнтований підходи в організації мовної освіти акцентують не лише на знаннях, але й на формуванні компетентностей, комунікативності, активності, творчості здобувачів середньої освіти.

1.2 Наукові засади навчання української мови в Новій українській школі

Сучасна система освіти України зазнала суттєвих змін у зв'язку з упровадженням Концепції Нової української школи (НУШ), затвердженої Міністерством освіти і науки України. Вона передбачає оновлення змісту, методів і форм навчання, орієнтуючись на компетентнісний, діяльнісний та особистісно орієнтований підходи. Українська мова в цьому контексті займає чільне місце, адже є не лише навчальним предметом, а й основним засобом пізнання, мислення та спілкування. Вивчення української мови у НУШ покликане сформувати ключові та предметні компетентності здобувачів середньої освіти, а також виховати громадянина, який усвідомлює значення

державної мови, уміє ефективно використовувати її в різних сферах життя й дотримуватися мовленнєвої етики. «Для опису змісту мовної освітньої галузі Державний стандарт визначає такі ключові поняття: «знає і розуміє», «уміє й застосовує», «виявляє ставлення й оцінює». Тому основними складниками змісту уроку є знання та вміння учнів, однак сьогодні, відповідно до вимог компетентнісної мовної освіти в Україні, словесник усю навчальну роботу на уроці має зацентрувати не тільки на формуванні знань, умінь і навичок, а й на розвитку досвіду їх практичного використання у процесі спілкування» [39, с.191].

Згідно з Державним стандартом базової середньої освіти та Типовими освітніми програмами, викладання української мови має відповідати таким вимогам:

Компетентнісна спрямованість. Знання розглядаються не як самоціль, а як інструмент для розвитку вміння діяти, мислити, аргументувати, спілкуватися. Учень має не лише знати мовні норми, а й уміти використовувати їх у життєвих ситуаціях.

Діяльнісний підхід. Навчання мови відбувається через діяльність: мовленнєву, читацьку, творчу, дослідницьку. Учень є активним суб'єктом навчання, який аналізує, ставить запитання, формулює думки, створює власні тексти. Зауважимо, що в НУШ особлива увага приділяється мовленнєвій діяльності: учень повинен уміти слухати та розуміти усні висловлювання, читати та переказувати тексти різних стилів і жанрів, висловлювати власні думки усно та письмово, добирати мовні засоби відповідно до ситуації спілкування, редагувати власні висловлювання. Отже, мовленнєва компетентність стає центральною, а мовна – її інструментальною основою. Вивчення граматики, орфографії, пунктуації тощо не є самоціллю, а спрямоване на розвиток уміння грамотно й ефективно спілкуватися.

Інтегрованість. Українська мова інтегрується з літературою, історією, громадянською освітою, мистецтвом. Це дає змогу формувати цілісне бачення світу та підкреслює роль мови як універсального засобу пізнання.

Особистісна орієнтація навчання. У центрі освітнього процесу – здобувач освіти, його інтереси, здібності, досвід. Учитель добирає методи, що відповідають віковим особливостям і рівню мовного розвитку кожного учня.

Комплексність мовного і мовленнєвого розвитку. Викладання мови спрямоване на гармонійне формування всіх аспектів предметної компетентності: фонетичного, лексичного, граматичного, стилістичного та комунікативного [22].

Зміст навчання української мови в НУШ передбачає:

- 1) поступове формування уявлень про систему мови – фонетику, лексику, морфологію, синтаксис;
- 2) практичне засвоєння орфографічних і пунктуаційних норм;
- 3) розвиток культури мовлення і спілкування;
- 4) формування навичок створення текстів різних типів, стилів і жанрів (зокрема медіатекстів, електронних повідомлень, есе, рецензій);
- 5) виховання поваги до української мови як державної та як духовної цінності народу.

Зміст навчання має бути сучасним, науково обґрунтованим, емоційно забарвленим і пов'язаним із життям дітей. Тексти, вправи, завдання повинні стимулювати мислення, творчість і критичне оцінювання інформації. Методика викладання української мови в НУШ орієнтується на активні, інтерактивні та ігрові форми навчання. Це проєктна діяльність (створення буклетів, презентацій, досліджень мовних явищ); робота в парах і групах, що формує комунікативні навички та вчить співпраці; дискусії, дебати, рольові ігри, які стимулюють аргументацію, уміння відстоювати позицію; ІКТ-технології (онлайн-тести, інтерактивні вправи, відеоаналіз); дослідницький підхід, коли учні самі відкривають мовні закономірності. «Багаторічний досвід роботи в закладах загальної середньої освіти, аналіз педагогічних студій засвідчують: формування ключових компетентностей учнів у процесі навчання української мови є результатом поєднання комплексу ефективних

технологій навчання, зокрема інноваційних, що сприяють розвитку творчих здібностей учнів, формуванню вмінь швидко орієнтуватися в інформаційному середовищі, приймати нестандартні аргументовані рішення» [52, с.251].

Освітня програма НУШ з української мови структурована за концентричним принципом: у кожному циклі навчання (1-2, 3-4, 5-6, 7-9 класи) відбувається повторення, розширення та поглиблення знань. Такий підхід забезпечує безперервність мовної освіти. Зміст курсу орієнтований на інтегроване навчання – тісний зв'язок української мови з літературою, історією, мистецтвом, громадянською освітою. Це сприяє розвитку критичного мислення, аналітичних навичок, творчості здобувачів середньої освіти.

Основні змістові лінії програми:

1. Мовна – вивчення фонетики, морфології, синтаксису, лексикології, орфографії.
2. Мовленнєва – розвиток усного і писемного мовлення, формування культури спілкування.
3. Соціокультурна – засвоєння норм національного мовного етикету, опрацювання текстів лінгвокультурологічного змісту тощо.
4. Діяльнісна – формування вмінь працювати з текстами, інформацією, медіа.

Характеризуючи способи реалізації змістових ліній програм, І. Кучерук, М. Пентиліук виокремлюють такі компоненти структурування навчального матеріалу: «1. Змістове узагальнення, сутність якого полягає в організації навчального процесу від абстрактно-загального до конкретно-часткового... У результаті такої організації навчального процесу учні сприймають і вивчають мову як цілісну систему, засвоюють приховані лексико-граматико-стилістичні взаємозв'язки лінгвістичних одиниць (звук – морфема – слово – речення – текст), а не засвоюють сукупність ізольованих понять та правил їх використання. 2. Текстова основа, що забезпечує цілісне

сприйняття мовних одиниць на базі зв'язного висловлювання монологічної чи діалогічної форми. 3. Модульно-блокова систематизація, що дозволяє компактно структурувати зміст, послідовно викладати навчальний матеріал, варіювати навчальний процес, використовуючи традиційні та інноваційні форми, методи і засоби» [39, с.190].

Учитель виступає не носієм знань, а фасилітатором, наставником, який створює умови для самостійного пізнання, його роль полягає в підтримці, мотивації, корекції та розвитку індивідуальних можливостей кожного учня. Аналізуючи механізми формування ключових компетентностей здобувачів середньої освіти на уроках української мови в НУШ, А. Олійник наголошує: «Партнерські взаємини між учителем та учнями, побудовані на довірі, повазі та взаємопідтримці, є важливою умовою ефективності освітнього процесу. Саме така взаємодія робить навчання української мови доступнішим і результативнішим, сприяє досягненню учнями успіхів у навчанні української мови, формує здатність упевнено діяти в нестандартних ситуаціях, а також успішно застосовувати здобуті знання, набуті вміння й навички в різних життєвих ситуаціях. Методично правильно побудований урок української мови створює простір для продуктивної співпраці між учителем та учнями, що передбачає активний обмін інформацією, аналітичну роботу з навчальним матеріалом, свідомий вибір актуального змісту, моделювання комунікативних ситуацій, самооцінювання та взаємооцінювання, розвиток здатності до діалогу, вміння висловлювати власну думку й аргументовано її захищати, а також повагу до думки іншого, навички командної роботи та емпатичного слухання» [52, с.251].

Зауважимо також на змінах в оцінюванні навчальних досягнень здобувачів середньої освіти: оцінювання в НУШ – *формувальне*, тобто спрямоване не лише на констатацію рівня знань, а й на розвиток учня. Основні принципи такого підходу: прозорість і зрозумілість критеріїв; урахування індивідуального прогресу; перевага якісного опису результатів над кількісним балом; заохочення самооцінювання та взаємооцінювання;

формування відчуття успіху. У мовній освіті це означає, що педагог оцінює не лише правильність мовлення, а й уміння використовувати мову для досягнення комунікативної мети.

Учитель української мови має бути професіоналом нового типу – відкритим до змін, творчим, комунікабельним, готовим до співпраці з учнями й колегами. Від нього очікується використання сучасних педагогічних технологій, застосування інноваційних методів навчання, формування позитивної мотивації до вивчення рідної мови, створення безпечного, доброзичливого освітнього середовища, плекання мовної культури, любові до українського слова. Учитель має бути прикладом грамотності, культури мовлення й громадянської позиції.

У сучасній лінгводидактиці активно обговорюються проблеми фахової підготовки учителя в аспекті трансформації мовної освіти. Н. Кухар, аналізуючи особливості організації науково-дослідної роботи здобувачів вищої освіти філологічних спеціальностей з навчальної дисципліни «Загальне мовознавство», наголошує: «Науково-дослідні завдання, зорієнтовані на дослідження внутрішньої структури мови, передбачають розуміння студентами особливостей її системно-структурної будови, елементи якої перебувають у парадигматичних, синтагматичних та ієрархічних відношеннях.. Важливим для успішної реалізації таких завдань є засвоєння термінологічної системи сучасної лінгвістики, вдосконалення вміння працювати з фаховими словниками. Для виокремлення і систематизації різнорівневих мовних одиниць, установлення системних відношень між ними варто використати також новітні дослідницькі інструментарії – масиви та моделі лінгвістичних даних, створені в україністиці впродовж останніх десятиліть, які репрезентують комунікативно-когнітивні виміри функціонування слів, словосполучень, фразеологізмів, речень тощо» [36, с.60].

У НУШ викладання мови невіддільне від виховання. Через слово, текст, спілкування формується національна ідентичність, повага до

культурної спадщини, толерантність, моральні цінності. Мовна освіта сприяє становленню національно-мовної особистості, здатної критично мислити, відчувати красу слова, бути свідомим громадянином України. Згідно з Концепцією «Нова українська школа» випускник закладу загальної середньої освіти має бути «цілісною, усебічно розвиненою особистістю, здатною до критичного мислення, патріотом, який поважає гідність і права людини, інноватором, здатним змінювати навколишній світ і вчитися впродовж життя» [27, с.10].

Науковці, методисти та вчителі-практики виокремили та схарактеризували лінгводидактичні умови мовної освіти в проєкції на практику навчання української мови в НУШ, які становлять систему теоретично обґрунтованих і практично реалізованих принципів, засобів та технологій, спрямованих на забезпечення ефективного формування мовної особистості учня. У сучасній методиці навчання української мови лінгводидактичний підхід зумовлює взаємозв'язок між науковими знаннями про мову, педагогічною технологією їх засвоєння та виховними цілями освітнього процесу [56].

Лінгводидактичні умови формуються з урахуванням таких принципів: комунікативно-діяльнісного, що передбачає навчання мови через мовленнєву практику; функційно-стилістичного, який забезпечує усвідомлення учнями системності мови через її функції в різних стилях; культурологічного, що поєднує мовну та національно-культурну освіту; інтеграційного, який реалізує міжпредметні зв'язки у змісті мовної освіти [15]. Ці принципи є методологічним підґрунтям організації освітнього процесу в НУШ, де мова не лише предмет вивчення, а засіб розвитку мислення та духовності учня.

У шкільній практиці лінгводидактичні умови реалізуються через організацію діяльності, що стимулює активну мовленнєву практику учнів, розвиток рефлексії, критичного мислення та уміння використовувати мову в різних комунікативних ситуаціях. Науковці наголошують, що мовна освіта має орієнтуватися на принцип свідомості та активності здобувача освіти, що

передбачає осмислене засвоєння мовних явищ у контексті мовленнєвої діяльності [15; 56].

До ключових лінгводидактичних умов мовної освіти належать:

Смислова мотивація навчання, тобто формування в учнів усвідомленого ставлення до мови як духовної цінності та соціального інструмента.

Інтеграція змістових ліній НУШ (мовна, мовленнєва, соціокультурна, діяльнісна), що забезпечує цілісність мовної освіти.

Розвиток комунікативних умінь через діяльнісні методи – навчальні діалоги, дискусії, проєктні роботи, рольові ігри.

Використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, які розширюють освітнє, зокрема мовленнєве середовище учня.

Урахування міжмовних зв'язків – зіставлення української мови з іншими мовами, англійською чи рідною учня.

О. Горошкіна зауважує, що лінгводидактичні умови шкільного навчання української мови мають бути гнучкими, тобто пристосованими до рівня розвитку учнів, типу школи, регіонального мовного середовища [17]. Особливого значення набуває педагогічне моделювання мовних ситуацій, що дає змогу застосувати знання в реальних комунікативних діях.

Лінгводидактичні технології – це конкретні способи реалізації освітніх цілей через методичні прийоми, організаційні форми і навчальні ресурси. У сучасній практиці мовної освіти НУШ пріоритетними є такі технології:

- *комунікативно-орієнтована технологія*, яка забезпечує навчання в реальних або змодельованих ситуаціях;
- *технологія розвитку критичного мислення*, що стимулює аналітичну роботу з текстом і формує вміння аргументувати висловлювання;
- *інтерактивні технології* (робота в парах, групах, інтерактивні вправи), що сприяють співнавчанню і формуванню навичок соціальної взаємодії;

- *проектна технологія*, яка передбачає створення учнями власного продукту мовленнєвої діяльності (есе, блогу, презентації тощо) [17].

За спостереженнями Н. Голуб, саме впровадження лінгводидактичних технологій дозволяє перейти від репродуктивного до творчого типу мовної діяльності, що є показником сформованості комунікативної компетентності учня [15]. «Розробляючи технологію навчання рідної мови, доцільно виходити з поєднання функційного та комунікативного підходів, що передбачає реалізацію пояснювальної функції лінгвістичної теорії, усвідомлення школярами особливостей функціонування мовних одиниць у мовленні, безпосередній вихід учнів у мовленнєву практику. Поєднання цих підходів стимулює навчальну діяльність учнів на уроці, сприяє формуванню вмінь вільно здійснювати мовленнєве спілкування в усній і писемній формах, доцільно використовувати ресурси рідної мови в різних життєвих ситуаціях, застосовувати вироблені суспільством правила мовленнєвої поведінки [39, с.184].

Ефективність мовної освіти залежить від рефлексивно-методичної культури педагога, здатності аналізувати результати мовленнєвого розвитку учнів і коригувати власну діяльність. Учитель є суб'єктом лінгводидактичного процесу, який моделює освітнє середовище, обирає методи і прийоми, що відповідають психолого-віковим особливостям здобувачів освіти. Лінгводидактична компетентність учителя охоплює: уміння добирати зміст і форми роботи, що забезпечують комунікативну спрямованість; володіння методами навчання, що сприяють розвитку мовної творчості; готовність до використання цифрових засобів навчання; уміння створювати позитивний мовленнєвий клімат у класі. Отже, реалізація лінгводидактичних умов у шкільній практиці безпосередньо пов'язана з професійною підготовкою педагога, його методичною компетентністю та світоглядними орієнтирами.

Сучасна методика навчання української мови прагне до єдності теорії і практики: лінгводидактичні засади, сформульовані в наукових працях, мають

бути реалізовані в конкретних освітніх ситуаціях. Це вимагає системного підходу: від розроблення навчальних програм і підручників до щоденної практики живого спілкування на уроці. Успішна реалізація лінгводидактичних умов можлива лише за умови постійної інтеграції наукових досліджень, педагогічних інновацій та рефлексії вчителя-практика.

Г. Бондаренко у статті «Сучасний урок української мови в контексті НУШ» проаналізувала поняття «сучасний урок української мови», «технологія сучасного уроку української мови», «дидактична структура уроку», «методична структура уроку», визначила функції та форми організації уроку української мови в контексті НУШ, виокремила вимоги до проєктування структури уроку української мови в системі особистісно орієнтованого навчання на засадах педагогіки партнерства та компетентнісного підходу [6]. На думку дослідниці, «Забезпечити формування означених компетентностей... можна й за умови дотримання усталеної структури сучасного уроку без зміни його дидактичної структури, тобто дотримання встановленого загального алгоритму уроку, який закріпився в лінгводидактиці: повідомлення теми, мети і завдань уроку; мотивація навчальної діяльності учнів; сприймання, осмислення і засвоєння нового матеріалу; узагальнення і систематизація; рефлексія... У практиці навчання зазначені структурні компоненти реалізуються через конкретні види діяльності, систему вправ, способи пояснення матеріалу і перевірки рівня засвоєння знань, тобто методичну структуру уроку. Саме вона і потребує оновлення задля досягнення завдань НУШ, передусім розвитку критичного мислення, навичок мислення високого рівня, індивідуалізації процесу навчання, створення на уроці атмосфери взаємодопомоги і взаємодії. Тобто методичний арсенал уроку має збагатитися елементами проблемного навчання, ігрових технологій, інтерактивних технологій, інформаційних технологій та мультимедійних засобів навчання» [6, с.194].

На реформування мовної освіти в Україні вплинули також такі суспільні виклики, як пандемія та повномасштабне вторгнення країни-

агресора. Поняття онлайн-урок – основна структурна одиниця дистанційного курсу, яка вміщує навчальний матеріал і забезпечує керівництво навчальною діяльністю учнів, – ввела в науковий обіг Г. Шиліна [72]. Г. Корицька схарактеризувала специфіку уроку української мови в умовах розвитку електронної лінгводидактики, зокрема вебтехнологій і цифрового освітнього середовища [28; 29]. С. Омельчук виокремив модульне заняття як інноваційну форму навчання української мови [53]. С. Омельчук, М. Степанова у статті «Трансформація структури сучасного уроку української мови в умовах дистанційного навчання» проаналізували дистанційний урок української мови як форму «організації процесу онлайн-навчання української мови, що передбачає віддалену взаємодію вчителя й учнів у синхронному й асинхронному режимах із використанням дистанційних технологій» [55, с.15]. Дослідники зауважують: «На відміну від традиційного уроку української мови, елементами дистанційного уроку є не етапи, а структурні блоки, змістове наповнення яких, з одного боку, є менш ситуативним порівняно з етапами традиційного уроку, з іншого – більш варіативним, ніж наповнення онлайн-відеоуроку української мови» [55, с.18].

Загалом вимоги до навчання української мови в Новій українській школі ґрунтуються на засадах гуманізації, демократизації, компетентнісного та діяльнісного підходів. Головна мета уроків української мови – сформувати комунікативно компетентну, духовно багату особистість, яка розуміє цінність державної мови як основи єдності та ідентичності нації. НУШ відкриває нові можливості для мовної освіти – інтегрованої, творчої, сучасної, орієнтованої на успіх і розвиток кожного учня.

Зміна пріоритетів у мовній освіті із засвоєння теоретичних відомостей до формування комунікативних умінь, активної мовленнєвої діяльності не применшує значення власне мовних знань. Тому в Концепції Нової української школи зацентовано на оновленні підходів до викладання елементів теорії мовознавства. Теоретичні засади мовознавства в

підручниках НУШ подаються не лише як набір правил чи термінів, а як інструмент для розвитку критичного мислення, аналітичних здібностей та вміння застосовувати знання в практичній діяльності. Такі зміни відповідають сучасним підходам до освіти, спрямованим на інтеграцію теорії та практики. І. Кучеренко, М. Пентилюк наголошують: «Науковість визначає відповідність навчального матеріалу сучасним досягненням мовознавства, а особливо комунікативної і когнітивної лінгвістики. Теоретичні відомості з мови повинні являти собою коротко і в доступній формі викладений науковий курс... Добір теоретичного матеріалу вимагає від учителя не дублювання найновіших лінгвістичних здобутків чи висновків і не дзеркального відтворення суто традиційних правил чи догм, а особливої зосередженості, навіть, скрупульозності у поєднанні матеріалу, вивіреного часом і поданого з урахуванням змін у розвитку мовознавчої науки, адже його завдання – не просто вибрати основне з теорії, а найбільш необхідне, доступне й зрозуміле для осмислення учнем певного віку. Лінгвістична теорія повинна бути короткою та доступною і стати суттєвим підґрунтям для вироблення необхідних для вдалого мовленнєвого спілкування вмінь і навичок. Сучасна наука акумулювала традиційні знання щодо мови та мовлення і має новітні дослідження, з якими учні обов'язково мають бути обізнаними» [39, с.185].

«Ефективна методика викладання української мови може створюватися й удосконалюватися лише за умови постійного й усебічного врахування досягнень науки про мову. Шкільна програма з української мови містить вступні теми, які вимагають від учителя глибокої теоретичної підготовки: питання про роль мови в житті суспільства, про мову як історично змінне явище, про місце української мови серед інших мов світу» [40, с.108]. Оновлення змісту вступних уроків загальнолінгвістичної тематики: зумовлено значенням української мови як навчального предмета в закладі середньої освіти, розширенням її суспільних функцій в умовах інформаційного суспільства, глобалізаційних процесів та викликів,

зміцненням позицій державної мови як скарбниці культурних надбань народу і людства загалом, зокрема в умовах війн [48; 49]. О. М. Горошкіна зауважує: «Зміни на рівні змісту навчання української мови передбачають постійне оновлення його задля забезпечення відповідності викликам сьогодення та відображення результатів сучасних лінгвістичних досліджень. Водночас зауважимо, що процес оновлення змісту потребує пильної уваги до методичного адаптування його згідно з вимогами загальнодидактичного принципу доступності» [17, с.57-58].

Отже, трансформація мовної освіти в проєкції на практику навчання української мови в НУШ полягає в коригуванні мети навчання української мови, використанні на уроках не лише художніх текстів, а й медійних та інформаційних для «збагачення емоційно-чуттєвого досвіду, творчої самореалізації, формування ціннісних орієнтацій і ставлень» здобувачів освіти [22, с.7].

РОЗДІЛ 2. ОНОВЛЕННЯ ПІДХОДІВ ДО ПРОВЕДЕННЯ УРОКІВ ЗАГАЛЬНОЛІНГВІСТИЧНОЇ ТЕМАТИКИ В 5-9 КЛАСАХ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Над модельними програмами з української мови працювали два авторські колективи: *Н. Голуб, О. Горошкіна* – «Модельна навчальна програма «Українська мова. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (у редакції 2023 року)», «Модельна навчальна програма «Українська мова. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти» [48; 49], далі – МП1 та *О. Заболотний, В. Заболотний, В. Лавринчук, К. Плівачук, Т. Попова* – «Модельна навчальна програма «Українська мова. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти», «Модельна навчальна програма «Українська мова. 7-9 класи» [50; 51], далі – МП2. Програми рекомендовані Міністерством освіти і науки України (2021) і масово впроваджуються в освітній процес закладів загальної середньої освіти поетапно з 2022-2023 н.р. Документи різняться змістовим компонентом: автори МП1 наголошують на наданні знанням функційності, а процесу їх засвоєння – умотивованості, установлення «зв'язків між результатом (продуктом) учіння і тим, заради чого учіння має сенс» [48]. У МП2 зацентовано на виробленні та розвитку умінь діяти, застосовувати досвід у конкретних умовах [50; 51]. У програмах виокремлено однакові змістові лінії навчання: мовну, мовленнєву, соціокультурну. Остання має певні відмінності: у МП1 вона визначена крізь призму ключових компетентностей; у МП2 ціннісні орієнтири подано на початку кожного розділу / теми.

Мають суттєві відмінності також пріоритети викладання: *Н. Голуб, О. Горошкіна* презентують вихід за межі академічності курсу, зміну ставлення до мови як суспільного явища і шкільного предмета, виховання нового покоління компетентних носіїв мови зі сформованим мовним чуттям, мовними смаками і мовною стійкістю. *О. Заболотний, В. Заболотний, В. Лавринчук, К. Плівачук, Т. Попова* акцентують на плеканні української

ідентичності, багатовекторних впливах на свідомість і підсвідомість особистості, її емоційно-почуттєву сферу, художньо-образне мислення і творчі здібності, естетичному самовираженні, активній участі в різних формах життя суспільства, можливості самоствердження.

2.1 Особливості роботи з підручником на уроці вивчення загальних відомостей про українську мову в 5 класі

Вивчення української мови в 5 класі є важливим етапом у системі мовної освіти. Саме в цей період відбувається перехід здобувачів освіти від початкової ланки до середньої школи, що супроводжується зміною характеру навчальної діяльності: зростає роль самостійної роботи, аналітичного мислення, спостереження за мовними явищами. У цьому контексті вивчення загальних відомостей про українську мову набуває особливого значення, оскільки закладає фундамент для формування предметної компетентності учнів, тобто системи знань, умінь і ціннісних ставлень до мови як важливого засобу спілкування і пізнання.

Предметна компетентність з української мови, відповідно до сучасних лінгводидактичних підходів, розглядається як інтегрований результат навчання, що поєднує знання про мову, мовленнєві вміння й навички, а також шанобливе ставлення до українського слова. Вивчення загальних відомостей про українську мову у 5 класі передбачає засвоєння знань про мову як суспільне явище, її походження, функції, роль у житті народу, а також про мовні рівні та одиниці. Саме цей розділ формує у школярів цілісне уявлення про систему мови, що є основою подальшого вивчення фонетики, лексикології, морфології, синтаксису та стилістики.

Знайомство п'ятикласників із загальними відомостями про українську мову виконує освітню, розвивальну та виховну функції. Освітня полягає у формуванні базових знань про мову як національну цінність, розумінні її зв'язку з культурою й історією народу. Учні дізнаються про місце

української мови серед інших слов'янських, про її державний статус, про роль у становленні особистості. Це сприяє розвитку мовної та громадянської свідомості, вихованню любові до рідного слова. Розвивальна функція виявляється у формуванні пізнавальної активності, вміння аналізувати мовні факти, порівнювати мовні явища, спостерігати закономірності в мовній системі.

Виховний потенціал цього розділу полягає в тому, що учні починають усвідомлювати: мова – не лише засіб спілкування, а й символ національної єдності та духовності. У процесі роботи над мовним матеріалом розвивається почуття гордості за українське слово, формується внутрішня потреба дбати про чистоту мовлення, дотримуватися мовних норм.

У МП1 для вступного уроку визначено тему **«Українська мова в житті українців»**. Пропонований зміст: *1. Мова в житті людини: пізнання світу засобами мови; вираження себе, свого «Я» за допомогою мови; відчуття належності до українського народу через мову; захист державних кордонів; вираження емоцій і почуттів засобами мови; збереження української культури, втіленої в українському слові; формування моральної й мовленнєвої культури засобами мови; спілкування й обмін інформацією засобами мови. 2. Ціннісне ставлення до мови [48].*

МП2 для першого уроку в 5 класі визначає тему **«Значення мови в житті людини й суспільства. Українська мова – державна мова України»**. Зміст мовної лінії уроку загальнолінгвістичної тематики: *Мова як основний засіб спілкування. Інші функції мови: формування думки, пізнавальна, об'єднувальна. Мовні й немовні засоби спілкування, які люди використовують у повсякденному житті. Значення української мови як державної в житті Української держави та її громадян. Також передбачено фрагменти проблемного навчання, автори програми пропонують такі проблемні питання: 1. Чому українською мов варто пишатися? 2. Чи можна без мови побудувати собор, подолати стихійне лихо чи провести Олімпійські ігри? 3. Як за допомогою мови людина пізнає світ, 4. Чому*

суспільству було б важко без мови? 5. Чому потрібно берегти українську мову [50].

Ефективність вивчення загальних відомостей про українську мову залежить від методів і прийомів, які використовує вчитель. Зважаючи на вікові особливості п'ятикласників, важливо поєднувати пояснювально-ілюстративні методи із пошуково-дослідницькими. Зокрема, корисними є: *мовні спостереження* – аналіз висловлювань, текстів, прислів'їв, у яких відображено красу й силу української мови; *порівняння мовних явищ у споріднених мовах* (наприклад, українські та польські слова, схожі за звучанням); *створення мініпроектів*: «Українська мова у світі», «Слово, яке мене вразило», «Мова в родині»; *робота з текстами культурологічного змісту*, що розкривають історію української писемності, внесок видатних діячів у розвиток мови.

Особливе місце займає *інтерактивна діяльність* – робота в парах і групах, рольові ігри, дискусії. Вони формують комунікативні навички, уміння обґрунтовувати власну думку, розвивають критичне мислення. Важливо також використовувати *візуальні й цифрові ресурси* (відео, карти, інтерактивні схеми), які допомагають зробити мовознавчі поняття доступними та цікавими.

Автори МП1 рекомендують учителям використовувати такі види навчальної діяльності здобувачів освіти: *пізнавальну* – здійснення пошуку інформації на підтвердження важливої ролі мови в житті людини; узагальнення різних думок, виявлення спільного й різного тощо; *мовленнєву* – обговорення ролі української мови в житті українців; висловлення власної думки щодо важливості мови в житті людини; обґрунтування важливості бережного ставлення до мови; *текстову* – сприйняття й аналіз тексту, що містить нову інформацію; структурування інформації; переведення текстової інформації про мову в графічну тощо (створення колажу, моделі, малюнка); написання есе («*Мої емоції в мові*», «*Які слова живуть в мені*», «*Як мова береже кордони*», «*Як слово веде мене у світ*», «*Які можливості дає мені*

мова», «Яким був би світ без мови», «Що означає дорожити мовою?», «На що здатні слова» тощо) [48].

У МП2 виокремлено такі ціннісні орієнтири для вступного уроку в 5 класв закладу загальної середньої освіти: *Необхідність вільного володіння державною мовою. Усвідомлення мовних обов'язків громадянина держави. Повага до історії та культурного надбання українського народу, розуміння ментальності народу. Усвідомлення потреби в спілкуванні, знанні правил спілкування та вмінні дотримуватися їх. Прагнення етично взаємодіяти у віртуальному просторі. Розпізнавання маніпулятивного спілкування та оцінювання його як небезпечного й небажаного. Необхідність протистояння маніпулятивним впливам.* Автори визначили зміст мовленнєвої лінії першого уроку: Загальне уявлення про мовлення як діяльність. Види мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо), їхні особливості. Різновиди мовленнєвого спілкування: усне й писемне, монологічне й діалогічне. Мета спілкування та адресат мовлення. Основні правила спілкування: ввічливість, привітність, доброзичливість, уважність до співрозмовника, стриманість, тактовність (практично) [50].

Рекомендовано використати такі форми навчальної роботи: міркування та відповіді на запитання за змістом висловлень відомих людей про значення мови в житті людини й суспільства (усно); аписування речень, висловлень; колективне складання ланцюжка-продовження твердження «Мова необхідна людям, щоб...» (наприклад, спілкуватися, формувати думки, пізнавати світ, передавати досвід, об'єднуватися в спільноту); обмін думками на теми, пов'язані із ціннісними орієнтирами; пояснення функцій мови та змісту статті 10 Конституції України; порівняння мовних і немовних (звукові і світлові сигнали, символіка, дорожні знаки тощо) засобів спілкування, які люди використовують повсякденному житті; формулювання правил спілкування на основі прочитаних крилатих висловів; колективне складання словника найпоширеніших етикетних формул (привітання, прощання, вибачення, висловлення вдячності та ін.); складання висловлення з урахуванням ситуації

спілкування за ілюстрацією (або коміксом); розв'язання ситуаційних завдань, пов'язаних з неврахуванням умов спілкування; складання усного висловлення, пов'язаного з конкретною життєвою ситуацією; виконання проєкту (участь у теле- чи радіопередачі, інтерв'ю про значення української мови в житті нашого народу).

Зауважимо, що перший урок української мови в 5 класі має особливе значення, адже він відкриває новий етап у мовному розвитку учнів. Вступне заняття покликане не лише відновити інтерес до вивчення рідної мови після літніх канікул, а й створити емоційно-позитивний настрій, мотивувати школярів до пізнання мовних закономірностей, продемонструвати практичну цінність мовних знань. Вважаємо, що вчитель має використати на уроці загальнолінгвістичної тематики можливості сучасних підручників. О. Горошкіна, аналізуючи зміст і структуру шкільного підручника української мови в компетентнісному вимірі української освіти, наголошує: «... сучасний підручник української мови стає не тільки засобом репрезентації наукових здобутків лінгвістики, адаптованих відповідно до вимог чинної програми, а й мотиватором для набуття загальнонавчальних умінь і навичок, розвитку критичного мислення, «інформаційним кейсом», текстові ресурси якого дають змогу учневі усвідомити мову як динамічну багатофункційну систему, упевнитися, що в мові зафіксовано і збережено результати людської діяльності, вербалізовано історичний досвід, переконатися, що досконале володіння мовою в майбутньому сприятиме життєвому й професійному становленню» [17, с. 58].

Завдання учителя – пояснити здобувачам освіти значення мови в житті кожної людини та суспільства загалом, сприяти усвідомленню функцій мови та державотворчого статусу української мови. Розвивальна мета цього заняття – формування комунікативної компетентності учнів, зокрема спостереження за вербальними та невербальними засобами спілкування; виховна – розвиток громадянської позиції щодо мовного питання, почуття любові до рідної мови. Використання підручників на уроках української

мови координує роботу педагога і здобувачів освіти, забезпечує доступний та стислий виклад теоретичного матеріалу, чітке формулювання правил, якісний ілюстративний матеріал, що є особливо важливим в умовах змішаної форми освітнього процесу. На сайті Міністерства освіти і науки України розміщено електронні версії сучасних підручників з української мови для закладів середньої освіти, зокрема підручники для 5 класу «Українська мова», автори – Єрмоленко С. Я., Сичова В. Т.; Глазова О. П.; Заболотний О. В., Заболотний В. В.; Авраменко О. М. [58]. Наприклад, у підручнику О. М. Авраменка (2022 року) перший параграф присвячено значущості мови в житті людини, автор акцентує на тому, що мова є не лише засобом комунікації, а й важливою складовою ідентичності, культурного надбання та історичної пам'яті. П'ятикласники дізнаються про те, як мова допомагає народам зберігати свої традиції, об'єднувати покоління та будувати міжкультурний діалог. Окрім того, в цьому параграфі пояснюється різниця між мовою і мовленням. Мова постає як система знаків і правил, яка існує в суспільстві, тоді як мовлення розглядається як її практичне використання в конкретних умовах. Такий коментар не лише забезпечує реалізацію мовної лінії уроку, але й стимулює пізнавальну діяльність здобувачів середньої освіти (міркування про те, як вони самі використовують мову в різних життєвих ситуаціях).

Перший урок української мови у 5 класі є *мотиваційно-діагностичним*. Його завдання: створити доброзичливу атмосферу; виявити рівень засвоєних у початковій школі знань; актуалізувати поняття «мова» і «мовлення»; переконати учнів у необхідності вільного володіння державною мовою.; ознайомити здобувачів освіти зі структурою та можливостями нового підручника. Підручники Олександра Авраменка та Олександра Заболотного (у співавторстві з Віктором Заболотним) забезпечують реалізацію цих завдань завдяки вдалому поєднанню теоретичного матеріалу, мотиваційних рубрик і практичних вправ, орієнтованих на діяльнісний підхід. Обидва навчальні комплекси відповідають вимогам Державного стандарту базової

середньої освіти й програмі НУШ, проте мають відмінності в подачі матеріалу, що дозволяє вчителю творчо поєднати їх у побудові уроку.

Підручник О. Авраменка має чітку структуру: короткий теоретичний виклад, зразки мовлення, вправи на формування компетентностей і рубрики «Перевір себе», «Поміркуй», «Запам'ятай!». Перший параграф підручника присвячений важливості мови для народів світу, автор акцентує на тому, що мова є не лише засобом комунікації, а й важливою складовою ідентичності, культурного надбання та історичної пам'яті. Учні дізнаються про те, як мова допомагає народам зберігати свої традиції, об'єднувати покоління та будувати міжкультурний діалог. Окрім того, у цьому параграфі пояснюється різниця між мовою і мовленням. Мова постає як система знаків і правил, яка існує в суспільстві, тоді як мовлення розглядається як її практичне використання в конкретних умовах. Такий підхід не лише дає учням теоретичну базу, але й стимулює їх до роздумів про те, як вони самі використовують мову в різних життєвих ситуаціях.

Цей тематичний блок часто доповнюється інтерактивними завданнями, як-от: обговоренням висловів про мову, аналізом ролі мови в їхньому повсякденному житті, вправами на розрізнення понять «мова» і «мовлення». Такий підхід відповідає завданням Нової української школи, адже не лише формує теоретичну основу, а й сприяє розвитку комунікативних навичок, стимулює учнів замислитися над важливістю мови в контексті власного досвіду.

На вступному уроці вчитель може організувати роботу з цим матеріалом за таким алгоритмом:

2.1. Мотиваційна частина

Учитель читає епіграф, запропонований у підручнику (наприклад, слова Олесея Гончара або Ліни Костенко про мову). Учні обговорюють, що для них означає мова (*Орієнтовні запитання: Чому мову називають духовним багатством народу? Які можливості дає мені мова? Що означає дорожити мовою?*)

Після короткої бесіди учитель пропонує вправу 1 – роботу з висловом, де треба визначити, яке значення має слово *мова*. Ця вправа формує уміння осмислювати поняття на рівні мовлення.

2.2. Актуалізація знань

Учні виконують вправу 3 – добирають приклади слів, які вживають щодня, але не замислюються над їхнім значенням. Учитель підкреслює, що багатство мови полягає в різноманітності способів вираження думок. Методичний прийом: робота в парах – учні пояснюють одне одному значення вибраних слів.

2.3. Формування мотивації до вивчення мови

Корисним є звернення до рубрики «Цікаво знати» (в кінці параграфа). Учитель може організувати міні-вікторину за фактами з історії української мови, наприклад:

- Яке слово вважають найдавнішим у нашій мові?
- Які українські слова потрапили до інших мов світу?

2.4. Творче завдання

На завершення – вправа 6: скласти коротке висловлювання (4–5 речень) на тему «Я і українська мова». Учитель пропонує записати ці вислови в «Щоденник мовного відкриття», який учні вестимуть упродовж навчального року.

Підручник О. Заболотного має більш діяльнісно-комунікативну спрямованість. Автори подають теоретичний матеріал розгорнуто, в підручнику багато завдань текстоцентричного характеру, рубрики «Поміркуй», «Працюємо разом», «Спробуй». З-поміж переважають вправи з текстами, зорієнтовані на групові форми роботи. Уже з першого розділу («Мова – скарбниця духовності народу») автори наголошують на зв'язку мови з культурою, національною ідентичністю, історією народу. Учитель може використати підручник на вступному уроці:

3.1. Ознайомлення з підручником.

Завдання: розгорніть підручник, знайдіть розділи, які вас зацікавили. Яка тема вам здається найцікавішою? Це формує вміння п'ятикласників орієнтуватися в структурі навчальної книги.

3.2. Робота з текстом-вступом

У підручнику є мотиваційний вступ «Слово до п'ятикласника». Учитель може запропонувати прочитати його вголос по абзацах і обговорити (*Орієнтовні запитання: Чого очікуєте від уроків української мови? Які знання допоможуть вам у спілкуванні, навчанні, житті?*) Таке завдання формує ціннісно-світоглядну мотивацію учнів.

3.3. Виконання вправи (мовленнєва змістова лінія уроку)

Вправа 2 – скласти речення про значення мови в житті людини, використовуючи подані слова (*слово, думка, спілкування, Батьківщина, культура*). Учитель може провести цю роботу у форматі «Кола думок» – кожен учень формулює одне речення, не повторюючи попередні.

3.4. Розвиток читацьких і мовленнєвих умінь

У підручник уміщено тексти про роль мови у формуванні національної свідомості. Після прочитання уривку учні виконують завдання: Випишіть прикметники, що характеризують мову. Складіть мікротекст, використовуючи ці слова. Такі вправи поповнюють активний словник учнів і формують комунікативні вміння.

3.5. Інтерактивне завдання

Гра «Мовне дерево»: кожен учень на паперовому листочку записує слово, що для нього означає «українська мова» (наприклад: *рідна, мелодійна, щира, співуча*), і прикріплює його на плакат «Дерево мови». Цей прийом закріплює емоційний зв'язок п'ятикласників із навчальним предметом.

Отже, використання на вступному уроці в 5 класі підручника О. Авраменка дозволить учителю систематизувати знання, чітко структурувати урок, матеріал підручника О. Заболотного забезпечить емоційно-пізнавальну компоненту заняття та мотивуватиме учнів до діалогу,

тому вважаємо за доцільне поєднати на першому уроці обидва підручники. Орієнтовну структуру вступного уроку з інтегрованим використання підручників О. Авраменка та О. Заболотного вміщено в таблиці 1.

Таблиця 1. Орієнтовна структура вступного уроку в 5 класі з інтегрованим використанням підручників О. Авраменка та О. Заболотного

Етап уроку	Діяльність учителя	Робота учнів
1. Організаційно-мотиваційний	Вітання, епіграф із підручника О. Авраменка, коротка бесіда про мову	Висловлюють думки про значення мови
2. Ознайомлення з підручниками	Учитель показує структуру двох підручників, порівнює рубрики	Працюють у групах: шукають цікаві розділи, читають звернення авторів
3. Мовленнєва діяльність	Колективне складання висловлювання «Мова – це...»	Записують речення, добирають прикметники
4. Творча вправа	Написання мінітвіру «Моя зустріч з українською мовою»	Індивідуальна робота
5. Підсумок	Гра «Мовне дерево»	Прикріплюють дібрані слова на дерево

У процесі вивчення загальних відомостей про мову в 5 класі формується низка компонентів предметної компетентності: когнітивний – початкові знання про систему мови, її суспільну роль, історію, норми; діяльнісний – уміння спостерігати, аналізувати, робити висновки, застосовувати знання у власному мовленні; ціннісно-мотиваційний – позитивне ставлення до української мови, розуміння її значення як державної, потреба користуватися нею грамотно; комунікативний – уміння висловлюватися, слухати співрозмовника, дотримуватися норм мовленнєвого етикету. Тобто системна робота над загальними відомостями про мову забезпечує інтеграцію знань і вмінь учнів, необхідних для подальшого

засвоєння теоретичного мовного матеріалу та розвитку мовленнєвої компетентності. Використання підручників для 5 класу О. Авраменка та О. Заболотного на вступному уроці української мови уможлиблює реалізацію всіх основних завдань сучасної мовної освіти – мотиваційного, пізнавального, діяльнісного й виховного. Завдяки поєднанню обох посібників учитель може провести урок, який закріплює любов до рідного слова, дає відчуття переходу на новий рівень навчання, формує перше враження про навчальний предмет «Українська мова» як цікавий, сучасний і потрібний. Отже, підручники О. Авраменка та О. Заболотного, використані в комплексі, допомагають закласти основи мовної та комунікативної компетентності, що є ключовою метою навчання української мови в закладі загальної середньої освіти.

Автори МП1 визначили такі очікувані результати навчальної роботи на п'ятикласників: пояснює роль і важливість державної мови в житті людини; вичерпно відповідає на запитання за змістом почутого повідомлення; пов'язує, зіставляє почуте із життєвим досвідом; обґрунтовує своє ставлення до змісту почутої інформації; визначає основні проблеми, порушені в тексті, пов'язуючи їх із життєвим досвідом; пояснює значення здобутої з тексту інформації; обстоює власну позицію щодо обговорюваних питань; наводить кілька простих аргументів і прикладів на підтвердження власної позиції; розрізняє відому і нову, головну і важливу другорядну інформацію, факти та судження [48]. У МП2 визначено знання та вміння учня / учениці, наведемо окремі з них: розуміє та відтворює зміст почутого повідомлення, толерантно реагує, використовуючи формули мовного етикету, читає тексти різних функціональних стилів і мовленнєвих жанрів у різний спосіб (оглядово, вибірково тощо) відповідно до мети читання, характеризує порушені в тексті проблеми, знаходить у тексті відому і нову інформацію, формулює тему та основну думку тексту, виокремлює в тексті мікротеми, формулює висновки відповідно до поставленого завдання на

основі аналізу опрацьованого тексту, проєктує власну поведінку в ситуаціях, подібних до тих, що зображено в тексті [50].

Отже, робота з вивчення загальних відомостей про українську мову в 5 класі має надзвичайно важливе значення для формування предметної компетентності учнів. Вона забезпечує теоретичну базу для подальшого засвоєння мовної системи, розвиває мислення, мовленнєву культуру, пізнавальну активність школярів. Через ознайомлення з історією та функціями української мови формується патріотичне ставлення до неї, утверджується національна ідентичність. Тому завдання вчителя – створити такі умови, за яких вивчення мови стане не лише обов’язковим процесом, а й цікавим шляхом до пізнання світу через Слово. Саме тоді учень не просто вивчатиме мовні правила, а відчуватиме мову як живу силу, що об’єднує минуле, сучасне й майбутнє українського народу.

2.2. Урок-бесіда «Краса і багатство української мови» в 6 класі

На першому уроці в 6 класі – «Краса і багатство української мови» – після актуалізації відомостей про функції мови в суспільному житті, мовні одиниці, вивчення нового матеріалу (лексичні багатства української мови, її неповторна мелодика, засоби милозвучності, унікальна фразеологічна система) доцільно провести у формі вступної бесіди вчителя, опрацювання матеріалів підручника, віртуальної екскурсії «Словники української мови». Результатом такого заняття має стати розуміння учнями значення української мови як національної цінності, формування мотивації до вивчення рідної мови, розвиток комунікативної компетентності, зокрема вміння висловлювати думки про мову і її значення.

У МП1 пропонований зміст вступного уроку окреслено такими питаннями: *Краса звучання української мови: звукові повтори різних видів; ритмічність мови; уникнення важких для вимови чи неприємних для слуху звуків у фразі; виразна повнозвучна вимова голосних і приголосних; порівняно*

невелика кількість збігів кількох приголосних; наспівна мелодика. Багатство української мови: лексичне (словниковий склад мови; кількість синонімів, архаїзмів, історизмів, неологізмів, діалектизмів тощо); фразеологічне; морфемне; граматичне [48]. Автори МП2 зміст мовної лінії уроку загальнолінгвістичної тематики визначили так: *Українська мова – милозвучна, мелодійна, співуча, дзвінка, барвиста. Багатство української мови: словниковий склад, фразеологізми, крилаті вислови, синоніми, різноманітні суфікси й префікси, граматичні форми, синтаксичні синоніми (стислий огляд) [50].*

Н. Малюга в статті «Уроки загальнолінгвістичної тематики в 6-7 класах: посилення інформаційної складової» визначила специфіку застосування мовознавчих досліджень у практиці проведення вступних уроків з української мови. «Шкільна програма з української мови містить вступні теми, які вимагають від учителя глибокої теоретичної підготовки: питання про роль мови в житті суспільства, про мову як історично змінне явище, про місце української мови серед інших мов світу. Так, мовною змістовою лінією Програми для загальноосвітніх навчальних закладів з української мови 5-12 класи в 6 класі передбачено тему «Краса і багатство української мови». Згідно з державними вимогами до рівня загальноосвітньої підготовки учень повинен знати засоби милозвучності української мови; знаходити їх у тексті; уміти використовувати у власному мовленні [40, с. 114]. Науковиця наголошує, що ознайомлення вчителя-словесника з результатами етно-, соціолінгвістичних та власне мовознавчих досліджень посилить інформаційну складову вступних уроків з української мови, що сприятиме підвищенню пізнавальної активності учнів. «Сучасним чинним підручникам з української мови бракує інформації для допитливих, а також конкретних цифр. Учні мусять знати факти, які зміцнюють національну гідність, дозволяють пишатися своїм походженням, підносять цілеспрямовано понищений, поруйнований престиж української мови, культури» [40, с. 115].

Автори МП1 визначили такі види навчальної діяльності шестикласників на вступному уроці: пізнавальна діяльність – дослідження критеріїв краси й багатства української мови; добір прикладів, що свідчать про красу й багатство мови тощо; текстова діяльність – читання текстів уголос; аналіз текстів за певною ознакою: ритміки, мелодики мови, повнозвучної вимови, співвідношення голосних і приголосних звуків у словах; виявлення неологізмів, архаїзмів, історизмів, діалектизмів тощо; визначення ролі суфіксів і префіксів у словах; переказування тексту (з дотриманням лексичного багатства; з розширенням тексту синонімами, фразеологізмами тощо); мовленнєва діяльність – усне повідомлення на визначену тему) [48].

У МП2 мовленнєва лінія уроку значно розширена: міркування та відповіді на запитання за змістом висловлень відомих людей про значення мови в житті людини й суспільства; розповідь за запропонованою опорною схемою чи таблицею про багатство української мови; колективне «наповнення» запропонованого малюнка поетичними, мелодійними словами; виконання проєкту (публічний виступ про красу й багатство української мови з використанням самостійно підготовлених постерів, малюнків, слайдів тощо) [50].

Урок-бесіда є однією з інтерактивних форм організації навчання, спрямованою на розвиток комунікативних умінь, уміння формулювати запитання, обґрунтовувати власну думку, спираючись на мовні факти. У 6 класі такий урок має відповідати віковим особливостям учнів, забезпечувати активний діалог учителя й школярів. Мета уроку-бесіди завжди двокомпонентна: пізнавальна – засвоєння конкретного мовного матеріалу про красу і силу української мови та розвивально-комунікативна – формування вміння вести діалог, аргументувати, слухати співрозмовника. Завдання мають передбачати інтеграцію знань з мовленням та читанням. Навчальний матеріал повинен бути доступним і цікавим для шестикласників,

містити мовні факти, які спонукають до висловлювання, приклади з художніх текстів, мовних ситуацій, вправи на порівняння, виправлення помилок.

Доцільно використовувати проблемні запитання, які змушують учнів мислити, шукати відповідь, висловлювати припущення. У МП2 вміщено такі орієнтовні проблемні питання: *1. Чому українську мову називають багатомовною скарбницею? 2. Чому треба знати й берегти рідну мову? 3. Які слова можна назвати мелодійними, ніжними, сердечними? Чи багато таких слів в українській мові?* [50].

Структура уроку-бесіди: мотивація – створення проблемної ситуації, запитання, що стимулює зацікавлення темою; власне бесіда – евристичне обговорення, підведення до висновків через відповіді учнів; закріплення: робота в парах або групах, практичні мовленнєві вправи; рефлексія: короткі підсумки, самооцінка, мікрровисновки учнів. Учитель на уроці-бесіді не подає готових знань, а формулює запитання різного типу (від репродуктивних до пошукових), ураховує необхідність відкритих відповідей, які допускають варіативність, заохочує діалог і дискусію між самими учнями, модерує спілкування, не перетворюючи бесіду на монолог учителя. Важливо забезпечити можливість висловитися кожному шестикласнику, організувати роботу в парах, малих групах, використати різні візуальні засоби, мовленнєві ситуації, ігрові елементи, також учитель має сприяти психологічно комфортній атмосфері – учень не повинен боятися помилитися.

Проект вступного уроку в 6 класі

Тема: Краса і сила української мови

Тип уроку: урок-бесіда з елементами інтерактивного навчання (формування ціннісного ставлення до мови).

Мета: розкрити красу, багатство та силу української мови; формувати почуття гордості за рідну мову, бажання досконало її знати; розвивати мовне чуття, уміння висловлювати власну думку; виховувати повагу до національної культури, традицій і слова.

Очікувані результати: учні розуміють значення української мови як духовної цінності; уміють наводити приклади краси мовлення (влучні вислови, поетичні образи); беруть активну участь у бесіді, виконують інтерактивні вправи; усвідомлюють, що мова – це частина їхньої ідентичності.

Обладнання: мультимедійна презентація (цитати, ілюстрації), картки із завданнями, інтерактивна дошка, плакат «Слово – це теж вчинок».

ХІД УРОКУ

1. Організаційний момент

Учитель: Сьогодні у нас незвичайний урок – урок-бесіда про найдорожче, що має кожен народ, про мову. Це не просто засіб спілкування, а живий вияв душі.

Запитання для емоційного настрою: Що для вас означає слово «мова»? Якими словами ви б описали українську мову? (Учні відповідають: ніжна, співуча, мелодійна, щира, глибока тощо. На дошці формується *асоціативне гроно* «Українська мова – це...»)

2. *Вступне слово вчителя.* «Мова – це не просто звуки, це душа народу, його історія, його майбутнє» (Іван Огієнко). Учитель розповідає: Українська мова – одна з наймелодійніших у світі. Її порівнюють із піснею, з джерелом, із рікою, що несе правду й красу. Вона звучить у колискових піснях, у поезії Шевченка й Лесі Українки, у творах сучасних письменників. Але її сила – не лише в мелодійності, а й у здатності єднати людей, зберігати історію й плекати культуру.

3. Основна частина:

1. Міні-бесіда «Мова – душа народу»

Учитель ставить запитання: Чому мову називають душею народу? Як мова впливає на наше мислення, поведінку? Як ви відчуваєте українську мову у повсякденному житті? Учні висловлюють думки. Учитель підсумовує: Без мови не існує народу. З нею ми мислимо, спілкуємось, відчуваємо. Коли мова зникає – зникає цілий світ традицій, пісень і спогадів. А зараз давайте

поговоримо про багатство української мови. Це багатство полягає в тому, що мова має великий запас слів, що дає змогу виражати безліч ситуацій: від тонких відтінків особистого спілкування до складних термінів і визначень в офіційній комунікації.

Багатство мови також проявляється в її здатності до варіацій. В українській мові є багато синонімів – це слова, що мають схоже значення, але можуть відрізнятися за стилем, відтінком або контекстом. Наприклад, до слова «розумний» можна підібрати такі синоніми: «кмітливий», «тямущий». Окрім цього, в українській мові є велика кількість суфіксів і префіксів, які змінюють відтінок значення слів. Наприклад, до слова «кіт» можна додати різні суфікси й отримати такі варіанти, як «котик» чи «котисько». Це дозволяє ще точніше передавати значення. Тепер давайте разом попрацюємо. Доберіть якомога більше синонімів до таких слів: великий, гарний, сміливий, ввічливий, говорити, іти. Можете використати словник синонімів української мови: на екрані QR-код, за допомогою якого ви зможете відсканувати і знайти відповідні синоніми.

2. Інтерактивне завдання «Живі слова»

На екрані або картках подані слова: *весна, Україна, хата, пісня, мама, воля, калина, слово, поле, небо*. Учителю пропонує створити короткі поетичні рядки (2–3) або мінітексти, використовуючи щонайменше 3 слова. Мета – відчувати емоційну силу мови, красу простих українських слів.

3. Інтерактивна вправа «Пазл-цитата»

Учитель роздає групам картки з частинами висловів про мову. Завдання – зібрати правильну цитату та пояснити її зміст. Приклади цитат: *Мова – то серце народу: гине мова – гине народ (Іван Огієнко), Рідна мова дається народові Богом, чужа – людьми, її приносять на вістрі ворожих*

стисів (Василь Захарченко), Хто нікчемну душу має, то така ж у нього мова (Леся Українка), Бринить-співає наша мова, чарує, тішить і п'янить (Олександр Олесь).

Після складання – коротка бесіда: Яка цитата вам найбільше сподобалася? Які слова здаються найсильнішими? Чому?

4. Вікторина «Знавець рідного слова»

Учитель ставить запитання, учні відповідають усно або за допомогою інтерактивного голосування. Орієнтовні запитання: Скільки літер має український алфавіт? Яка літера найрідше трапляється? Яке слово в українській мові найкоротше? Як називають любов до рідної мови (одним словом)? Які ви знаєте прислів'я про слово чи мову?

Додаткове завдання: Знайдіть у прислів'ях відтінки «сили» і «краси» мови. Наприклад: Гостре словечко коле сердечко. Слово лікує, слово й раниць. Добре слово краще за цукор і мед.

5. Творче завдання «Реклама української мови»

Групи отримують завдання створити коротку усну або письмову «рекламу української мови» – звернення до однолітків, щоб заохотити їх говорити українською. Формат: гасло, короткий вірш, речення або міні-діалог. Приклади: «Говори українською – звучить красиво і щиро!», «Мова – це не обов'язок, а привілей», «Українська – твій пароль до серця народу». Учитель демонструє найвдаліші варіанти, учні обговорюють, що робить ці вислови емоційно сильними.

6. Робота з поезією

Учитель зачитує уривок із вірша про мову (наприклад: *Як парость виноградної лози, Плекайте мову. Пильно й ненастанно Політь бур'ян. Чистіша від сльози Вона хай буде...* (М. Рильський)) Бесіда: Що означає «плекаати мову»? Як ми можемо робити це щодня?

7. Інтерактив «Коло думок»

Учитель пропонує завершити речення: Українська мова для мене – це.... Найкрасивіше українське слово – ..., бо.... Я хочу, щоб моя мова була... Кожен учень коротко висловлюється.

4. *Підбиття підсумків.* Учитель узагальнює: Ми переконалися, що краса української мови – в її мелодійності, в глибині значень, у здатності передавати почуття. Її сила – у правдивому слові, у здатності єднати нас, робити сильними духовно. Нехай кожен із нас буде охоронцем своєї мови у слові, в думці, в серці.

5. *Рефлексія.* Учні заповнюють «Мовний настрій» – коротку анкету: Що нового я дізнався про українську мову? Що мене вразило найбільше? Яке слово сьогодні звучало найкрасивіше? Що я хочу зробити для своєї мови?

6. *Домашнє завдання (на вибір)*

1. Написати мінівір (5-7 речень) «За що я люблю українську мову».
2. Створити колаж або слайд «Мова, якою я пишаюся».
3. Підготувати добірку прислів'їв або крилатих висловів про мову.

Відповідно до вимог МП1 на вступному уроці-бесіді формуються ключові та предметні компетентності здобувачів освіти, зокрема мовленнєва компетентність – уміння добирати мовні засоби; інформаційна – під час роботи з текстами, окремими висловлюваннями; пізнавальна (аналіз, узагальнення). Учень організовує власну діяльність – мотивує, ставить цілі, планує, прогнозує, контролює, здійснює рефлексію, коригує, пояснює вплив мовних засобів у тексті на формування власного естетичного смаку [48].

Автори МП2 визначили такі ціннісні орієнтири для вступного уроку в 6 класі: «Усвідомлення естетичної цінності української мови, її багатства. Необхідність вільного володіння державною мовою. Повага до історії та культурного надбання українського народу, розуміння ментальності народу. Усвідомлення цінності соціального спілкування...» [50]. Для їх досягнення, на нашу думку, доцільно використовувати саме інтерактивні методи та прийоми, на уроці-бесіді вони посилюватимуть мотивацію учнів, а розгляд конкретних питань відбуватиметься динамічніше. Узагальнену інформацію

про інтерактивні вправи для уроку загальнолінгвістичної тематики в 6 класі подано в таблиці 2.

Таблиця 2. Інтерактивні вправи для вступного уроку-бесіди в 6 класі

Вправа	Короткий опис	Мета
Асоціативне гроно «Мова – це...»	Учні добирають слова-асоціації	Активізує мислення, створює позитивну атмосферу
Пазл-цитата	Групи складають цитати про мову	Розвиток логіки, колективна робота
Реклама української мови	Творче завдання-гасло	Мотивація до вживання української мови
Коло думок	Висловлення власних почуттів	Рефлексія, емоційне завершення
Вікторина «Знавець слова»	Ігрові запитання	Повторення мовних знань у цікавій формі

З-поміж очікуваних результатів навчання автори МП2 виокремлюють вміння уважно слухати монологічні / діалогічні висловлювання, зважаючи на мету та умови спілкування, особливості текстів; розуміння та здатність відтворити зміст почутого повідомлення, толерантно реагувати, використовуючи формули мовного етикету, етично висловлювати власне ставлення до почутого, грамотно перепитувати співрозмовника для уточнення деталей [50]. Для формування таких умінь на уроці-бесіді вчитель може використати картки для групової роботи. Наведемо приклади завдань для розробленого вище уроку:

Вікторина «Знавець слова»

Картка 1

1. Що означає слово *солов'їна* у фразі «Українська мова солов'їна»?
2. Доберіть 3 «солов'їні» слова (з мелодійним звучанням).

Картка 2

1. Яке прислів'я про слово вам відоме?
2. Який у ньому зміст?

Творче завдання «Реклама мови»

Картка 1

Створи рекламний слоган для української мови. Використай емоційні слова: *краса, мелодія, гордість, сила, серце, слово*.

Картка 2

Склади короткий вірш (2-4 рядки), який прославляє українську мову. Можеш почати так: *Українське слово чисте, як ...*

Картка 3

Створи комікс або короткий діалог: Двоє друзів говорять про мову – один уживає суржик, інший його переконує користуватися літературною мовою.

Картка 4

Склади звернення до однолітків: «Друзі! Бережімо нашу мову, бо...».

Отже, проведення вступного уроку загальнолінгвістичної тематики в 6 класі у форматі бесіди вимагає продуманого добору дидактичного матеріалу, чіткої структури й орієнтації на мовленнєву діяльність здобувачів освіти. Урок-бесіда – це активна форма навчання, головна його цінність – розвиток уміння думати, висловлюватися та взаємодіяти в освітньому середовищі. Для усвідомлення учнями естетичної цінності української мови, її багатства, розвитку поваги до історії та культурного надбання українського народу, розуміння ментальності народу варто використовувати інтерактивні методи та прийоми. Урок-бесіда «Краса і сила української мови» має значний пізнавальний та виховний потенціал: він формує ціннісне ставлення до рідного слова, виховує мовну гідність і любов до Батьківщини. Завдяки інтерактивним завданням діти не просто слухають, а відчують мову, спілкуються і творять нею, і саме це допомагає побачити їм справжню красу і силу рідного слова.

2.3 Використання інноваційних методів та прийомів на вступному уроці в 7 класі

Модельні програми визначають такі теми вступного уроку в 7 класі: МП1 – «Мовні обов’язки українців». Зміст уроку: *Що таке обов’язок? Які є види обов’язків? Суть мовних обов’язків. Навіщо потрібні мовні обов’язки? Які обов’язки визначають ставлення до державної мови?* [49]. МП2 – «Українська мова єднає нас». Мовна лінія: *Мова – нетлінний скарб кожного народу. Українська мова як засіб єднання, згуртування українського народу. Державна мова – один із найважливіших чинників існування держави* [51].

Пізнавальна діяльність учнів сьомого класу полягає в усвідомленні ключових понять теми «Мовні обов’язки українців», формулюванні запитань і підготовці відповідей на них, пошуку інформації на підтвердження значення мовних обов’язків громадян, зіставлення та узагальнення різних думок. Для роботи на уроці варто використати матеріал підручників і сучасних текстів для визначення теми, ідеї, проблематики. Від відповідей на запитання за змістом прочитаного необхідно перейти до переказу, акцентуючи на значущих деталях, та коментарів інформації з кількох джерел щодо обов’язків носіїв мови, важливості піклування про рідну мову.

У 5-6 класах здобувачі освіти вивчили розділи «Лексикологія», «Фразеологія», «Фонетика. Графіка. Орфоепія», «Орфографія», «Відомості з синтаксису й пунктуації» (5 клас), «Будова слова. Орфографія», «Словотвір. Орфографія», «Морфологія. Орфографія (Іменник. Прикметник. Числівник)» (6 клас). Реалізуючи мовленнєву змістову лінію уроків, в 5 класі учні засвоїли основні поняття теми «Інформація» (*Види інформації, джерела інформації. Добір і пошук інформації*), «Текст» (*Тема, підтема (мікротема). Ключові слова. Основна думка. Зміст прочитаного. Первинні і вторинні тексти. Опис. Розповідь. Роздум. Розповідь. Читання. Види читання. Мета читання*), «Жанри мовлення» (*Комплімент, лестощі, похвала. Прохання, умовляння, благання, клянчення, пропозиція. Запрошення. Згода, відмова.*

Вибачення. Подяка. Привітання. Смс-повідомлення), «Спілкування» (Види спілкування. Живе й віртуальне спілкування. Безпека віртуального спілкування. Слухання, види. Суперечка і сварка. Маніпуляції у спілкуванні. Наміри співрозмовників. Етикетні норми спілкування. Засоби спілкування (мовні й позамовні) Вимова й інтонація. Переконливість та аргументованість). У 6 класі ці теми були доповнені і розширені: «Інформація» – Добір і пошук інформації. Актуальність і несуперечливість інформації. Надійність джерел інформації. Факти і судження. Достовірність / недостовірність інформації. «Текст» – Опис у різних мовленнєвих жанрах (оголошенні, загадці, художньому оповіданні). Ідея. Проблеми в тексті. Особливості переказу як вторинного тексту. План тексту. Види плану. Поняття академічної доброчесності. «Жанри мовлення» – Відповідь на уроці. Структура відповіді. Розгорнута відповідь. Словникова стаття. Есе. Допис у соцмережах. Коментар. Порада. Електронний лист. Оголошення. Втішання. «Спілкування» – Емоційний стан співрозмовників. Міжособистісне, групове, масове спілкування. Ризики віртуального спілкування. Протидія й запобігання дискримінації, цькуванню. Безпечна поведінка в цифровому просторі. Особливості онлайн взаємодії.

Уроки української мови в 5-6 класах забезпечували формування ключових та предметної компетентностей, зокрема компетентності «Вільне володіння державною мовою», її зміст: *Українська мова як чинник національної та громадянської ідентичності. Ресурси мови для здійснення ефективної комунікації. Українська мова як вища цінність для українського народу. Мовні обов'язки громадянина України. Роль мовної норми у становленні мовної особистості. Роль мови у державотворенні й становленні громадянина. Мова – ефективний засіб самовираження особистості.* На вступному уроці в 7 класі варто зацентрувати на значенні мови як одного із найважливіших винаходів людства, на її унікальності та зв'язку з культурою, наукою й суспільством загалом. Вивчення першої теми також зорієнтоване на формування комунікативної компетентності здобувача

освіти шляхом пізнавальної діяльності, зокрема усвідомлення ключових понять теми, формулювання запитань і підготовки відповідей на них, здійснення пошуку інформації на підтвердження значення мовних обов'язків громадян, узагальнення різних думок, виявлення спільного й відмінного.

У статті О. Семеног, Т. Дятленко, О. Калинич «Підготовка майбутніх учителів української мови і літератури до навчання учнів у НУШ» (2023) проаналізовано навчально-методичне забезпечення з української мови для НУШ, зокрема для пілотних сьомих класів, а також узагальнено результати апробації дидактичних матеріалів у 2023-2024 н. р. «Педагогічне партнерство організацій, у яких працюють автори статті, спонукало розробити шкільні підручники за модельною навчальною програмою «Українська мова. 5-6 класи» (автори – Н. Б. Голуб, О. М. Горошкіна) для 5 та 6 класів закладів загальної середньої освіти. Навчальні книги апробовані в «пілотних» школах України, отримали гриф МОН України і нині використовуються в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти. Наскрізна ідея авторської концепції навчальної книги визначена через такі складники: навчаюсь (набуваю знань), удосконалююсь (мотивую себе), розвиваю вміння (застосовую знання в різних життєвих ситуаціях, оцінюю роблю висновки), набуваю досвіду (формую ставлення до себе, до інших людей, до подій, вчинків, явищ), ставлю нові цілі, прагну нових досягнень і згуртовую навколо себе друзів» [64, с. 93]. Йдеться про підручник *Семеног О.М., Калинич О., Дятленко Т.І., Білясник М.Д., Гапон Л. Українська мова: підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти*. Тернопіль, 2024 та *Дорожню карту за підручником «Українська мова» для 7 класу закладів загальної середньої освіти / автори: О. Семеног, О. Калинич, Т. Дятленко, М. Білясник, Л. Гапон*. Тернопіль, 2024 [65; 25].

У Дорожній карті схарактеризовано відповідність підручника Державному стандарту базової середньої освіти (2020), модельній навчальній програмі «Українська мова. 7-9 класи», окреслено сутність календарного планування уроків української мови для 7 класу, принципи, наукові підходи,

логістику сторінками підручника, структуру і перебіг параграфа, особливості вправ, компетентісно орієнтованих завдань. Засобами досягнення очікуваних навчальних результатів є тексти, компетентісно орієнтовані вправи й завдання, лексикографічні джерела, технології організації освітньої діяльності (ігрові, інтерактивні, проєктні, групові), інформаційно-комунікативні технології навчання здобувачів освіти тощо. «Для зручності й ефективної логістики в підручнику запропоновано дієві умовні позначення, що організовують різні види діяльності вихованців, розвитку в них предметної та ключових компетенцій. Це вже відомі учням й ученицям з 5 класу умовні позначки, які сигналізують про відповідні рубрики: «Запам'ятаймо», «Скарби мови», «Твори сміливо й вільно», «Перевір себе» тощо. Піктограми порадять, яку навчальну дію потрібно виконати, до якої рубрики доцільно звернутися та який її зміст. Зокрема, рубрика «Пригадаймо. Запам'ятаймо!» актуалізує життєвий, емоційний досвід, інтерес до інформації мовного чи мовленнєвого змісту; «Читаймо й аналізуймо» – формує основи культури роботи зі словом і текстом; «Твори вільно» – розвиває творчі здібності в різних життєвих ситуаціях мовлення; рубрика «Працюймо в парах чи в малих групах, бо в дружбі сила!» спонукає в партнерстві виконувати актуальні проєкти. На сторінках підручника анімовані персонажі: Смайлики, Буквенята, які мотивують попрацювати з художнім / фольклорним / медіатекстом, або написати власний твір; розіграти; скласти текст прохання, вибачення, подяки, захоплення, інструкції [25, с.15]. Усі розділи підручника означені епіграфами – цитатами з фольклору, висловів українських письменників, діячів науки та культури. Епіграфом до розділу «Вступ. Мовні обов'язки українців» слугують слова директора Інституту української мови НАН України Павла Гриценка «Українська мова в Україні – це символ нашої незалежності».

Використовуючи матеріали інноваційного підручника, вчитель може провести вступний урок-екскурсію з української мови в 7 класі.

Проєкт уроку

Тема: **Мовні обов'язки українців**

Тип уроку: вступний, урок-екскурсія з елементами дискусії та інтерактиву

Орієнтовна структура уроку:

1. Мотиваційний етап (екскурс у простір мови)

Учитель запрошує учнів до уявної екскурсії «Мовними дорогами України». Звучить фрагмент сучасної української пісні або коротке відео про багатство української мови.

Проблемне запитання для учнів: *Чому саме українська мова має звучати в Україні всюди й постійно?* Вчитель коментує: вивчення української мови у школі – це не лише про знання, а й про виконання громадянського обов'язку.

2. Формування поняття про мовні права та мовні обов'язки

Учні висловлюють власні асоціації: *«Що означає бути мовно свідомим?»* Учитель подає визначення: *Мовні права* – це можливість людини вільно користуватися українською мовою, розвивати її, навчатися нею, створювати тексти й мистецькі твори. *Мовні обов'язки громадянина України* – це вимога Конституції та законів держави знати державну мову й використовувати її в публічному житті. Варто використати посилання на законодавство в доступній формі: Стаття 10 Конституції України: *державною мовою в Україні є українська мова. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2019): кожен громадянин зобов'язаний володіти державною мовою та користуватися нею під час виконання службових обов'язків.*

Міні-вправа: Учні в парах визначають, які мовні права і які мовні обов'язки вони вже виконують у школі та поза нею.

3. Екскурсія в культурний вимір мови. Вчитель демонструє фото або відео з *Національного музею української літератури, меморіальної садиби Тараса Шевченка, Софії Київської* – місць, де творилася або зберігається українська мовна спадщина. Національний музей літератури України розташований у самому центрі Києва, в будинку, що є пам'яткою історії та архітектури кінця

XIX століття – колишньому головному корпусі Колегії Павла Галагана, спорудженому в 1871 році архітектором О. Я. Шілле у стилі пізнього класицизму. У Музеї зберігається комплекс документальних матеріалів про історію Колегії, у відвідувачів є можливість ознайомитись з оригіналами документів з Центрального державного історичного архіву України та Інституту рукопису ЦНБ ім. В. Вернадського (https://museum-portal.com/ua/muzeyi/108_nacionalniy-muzei-literaturi-ukrayini)

Інтерактив «Зупинка екскурсії». Після кожного фрагмента учні відповідають на запитання: *Яку роль тут відіграє мова? Як ці пам'ятки пов'язані з нашими мовними обов'язками?* Коментар учителя: Ми є спадкоємцями багатовікової традиції українського слова. Зберегти його – наш обов'язок.

4. Діалог-дискусія:

- Чи зобов'язаний громадянин спілкуватися грамотно?
- Чи впливає суржик, лайка, мовна недбалість на престиж української мови?

Учні наводять аргументи. Вчитель підкреслює важливість *мовної культури, грамотності, чистоти мовлення*. Грамотність – ознака поваги до людей і держави.

5. Символічні постаті українського слова – тематичні станції екскурсії (табл.3).

Таблиця 3. Тематичні станції екскурсії для вступного уроку в 7 класі

Станція	Зміст	Мінізавдання
Шевченкова	Роль Тараса Шевченка в національному відродженні	Знайти й зачитати прислів'я або вислів про мову
Сковородинська	Висока культура українського слова	Сформулювати одну мовну цінність українців
Котляревського	Початок модерної української літератури	Пояснити, чому важливо писати українською
Сучасних творців	Пісні, кіно, блогери	Які сучасні автори мотивують вас говорити українською?

6. Колективне формулювання мовних обов'язків школярів. Учні в групах створюють «Кодекс мовної честі семикласника». Приклади можливих тез: *Говорити українською в школі та в громадських місцях.*

Шанувати й правильно вживати українське слово.

Поповнювати свій словниковий запас.

Допомагати іншим у вивченні мови.

Гордитися тим, що я – українець/українка.

Групи презентують свої варіанти, клас формує спільний кодекс.

7. Рефлексія «Що для мене особисто означає виконувати мовний обов'язок?»

Формати відповіді: коротка фраза на стікері, усне висловлення або мінісінквейн «Мова». Приклад сінквейна:

Мова

рідна, національна

об'єднує, формує, надихає

дає можливість бути собою

Україна

8. Очікувані результати уроку. Після заняття учні повинні: усвідомлювати суспільне значення української мови; знати основні мовні обов'язки; виявляти готовність дотримуватися норм мовної культури; розуміти зв'язок мови з історією та культурою України.

Домашнє завдання (на вибір)

1. Мініесе: «Чому я зобов'язаний(-а) піклуватися про українську мову?»
2. Створити постер або колаж «Українська мова в моєму житті».
3. Підготувати інформацію про одну українську мовну пам'ятку (або діяча), яку варто «відвідати» на наступній екскурсії.

Опираючись на сформовані в 5-6 класах ключові та предметні компетентності здобувачів освіти, вступний урок на тему «Українська мова нас єднає» доцільно провести у форматі дискусії. «Сучасна дидактика визнає велику освітню і виховну цінність дискусій, адже вони сприяють глибокому розумінню проблеми, формуванню самостійної позиції, оперуванню

аргументами, розвитку критичного мислення, вміню зважати на думки інших, краще розуміти їх, визнавати доречні аргументи, а також уточненню власних переконань і формуванню власного погляду на світ» [59, с.404]. Лінгводидакти наголошують, що «...для проведення дискусії її учасники повинні володіти знаннями щодо предмету обговорення, прийомами психологічного впливу та управління бесідою, мати високий рівень культури спілкування, а також вміти будувати власні висловлювання відповідно до комунікативного наміру і ситуації спілкування, логічно правильно формувати і висловлювати думку, прогнозувати хід дискусії, співвідносити власну роль і позицію у процесі мовленнєвого спілкування з роллю та позицією опонента» [23, с.4]. Отже, такий формат вступного уроку загальнолінгвістичної тематики вимагає від учителя ретельної підготовки й урахування можливостей здобувачів освіти. У МП2 для обговорення теми «Українська мова нас єднає» визначено такі проблемні питання *1. Для чого потрібна єдність, згуртованість народу? 2. Що об'єднує українців? 3. Чому мова має значення? 4. Чи потрібно й чому досконало вивчати мову своєї країни?* [51].

Автори програми визначили такі результати навчання: учень / учениця: логічно й послідовно презентує в доцільній жанровій формі власні погляди, ідеї, переконання, підкріплюючи їх аргументами та наводячи доречні приклади із власного або суспільно-історичного досвіду; виявляє і передбачає емоційні реакції в різних ситуаціях спілкування; позитивно впливає на емоційний стан учасників групової комунікації, цінуючи власну культурну традицію та виявляючи повагу до інших; обстоює власну позицію щодо порушеної проблеми, аналізуючи та узагальнюючи різні погляди та ідеї [51]. На нашу думку, саме урок-дискусія забезпечить формування вказаних умінь.

Проект уроку

Тема: Українська мова єднає нас

Тип уроку: дискусія з елементами дослідження, робота в групах, інтерактив

1. *Актуалізація теми. Мотивація.* Учитель пропонує учням переглянути короткий відеофрагмент або слайд із словами: «Скільки мов ти знаєш – стільки разів ти людина. Але лише рідна робить тебе собою».

Питання до класу: *Як ви розумієте цей вислів? Чи може без мови існувати народ?* Учитель коментує: сьогодні говоритимемо про те, як українська мова об'єднує людей – у родині, у школі, в державі, у світі.

2. Міні-лекція «Мова як національний символ». Основні тези: Мова – фундамент нашої національної ідентичності, історичної пам'яті. Українська – державна мова. Закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Спілкуючись українською, ми підтверджуємо: ми – разом, ми – народ України.

3. Дискусія: «Чи є мова основою єдності нації?» Формат: робота в групах або «мікрофон». Питання для дискусії:

1. Чи можна відчувати себе українцем, але не спілкуватися українською?
2. Як впливають мова і культура на згуртованість суспільства?
3. Чи має держава заохочувати громадян до використання української мови?
4. Чому молодь відіграє ключову роль у поширенні українського слова?

Очікується, що думки різнитимуться, тому вчитель модерує толерантне обговорення. Проміжний висновок: Мова – це міст, а не бар'єр. Вона здатна поєднувати різні регіони, покоління, професії.

4. *Дослідницький блок «Українська мова в світі».* Учні отримують лаконічну інформацію: українською спілкуються понад 40 млн людей у світі; діють українські школи та культурні центри в Польщі, Канаді, Німеччині, Італії та багатьох інших країнах; українська – потужна інтернет-мова, активно використовується в музиці, кіно, ігровій індустрії.

Інтерактив: Кожна група готує 2-3 аргументи: чому українська мова здатна об'єднувати людей не лише в Україні, а й у світовій діаспорі? Вимога до результатів презентації – стислість і структурованість.

5. *Рефлексивний етап дискусії «Мовна мозаїка України».* Учитель пропонує переглянути фото з різних регіонів України, національних громад та приклади мовних особливостей (діалекти, фольклор, традиції).

Питання для обговорення:

- *Чи порушує різноманіття єдність?*
- *Як українська мова поєднує різні культури в межах нашої держави?*

6. *Практичний блок «Слово, що єднає».* Учитель пропонує учням створити словесний символ єдності: написати на кольорових стікерах слова, які асоціюються з Україною: *воля, пісня, родина, перемога, майбутнє*. Усі стікери закріплюють у вигляді карти України на дошці. Це візуальне підтвердження ролі мови як чинника єднання.

7. *Формулювання висновків дискусії.* Ключові тези: *Українська мова згуртовує суспільство й допомагає долати труднощі. Мова – елемент національної безпеки та духовної сили. Молодь є гарантом майбутнього країни. Українська мова – не тільки засіб спілкування, а й символ свободи та єдності українців у світі.*

8. *Підсумкова рефлексія.* Форми на вибір: Сінквейн «Єдність» / «Незакінчене речення»: *Українська мова єднає нас, тому що... / Усна мікровідповідь: Якою мовою я мрію про майбутнє України?*

Домашнє завдання (варіативно)

1. Мініесе «Як українська мова допомагає об'єднувати людей?»
2. Підготувати 3 приклади з життя / медіа про українську мову як засіб єднання.
3. Творче завдання: записати коротке відео або створити плакат «Говори українською – єднай країну!»

Мовленнєва лінія вступного уроку в 7 класі передбачає ознайомлення здобувачів освіти з лінгвістичним інтернет-порталом «Словники України онлайн» (<https://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>). Відомо, що сучасний етап розвитку освіти характеризується активним використанням цифрових технологій, які дають змогу урізноманітнювати методи навчання, робити уроки більш

інтерактивними й наближеними до реального мовного середовища. Одним із важливих ресурсів, що забезпечує формування в учнів навичок роботи з лексикографічними джерелами, є український лінгвістичний інтернет-портал «Словники України онлайн». Ознайомлення семикласників із цим порталом сприяє розвитку в них умінь самостійно користуватися електронними словниками, розвиває предметну компетентність, підвищує мотивацію до вивчення української мови, формує інформаційну грамотність і культуру мовлення.

Мета ознайомлення: навчити учнів орієнтуватися в структурі portalу, знаходити потрібні словникові матеріали; формувати вміння користуватися різними типами словників (тлумачним, орфографічним, синонімічним, фразеологічним тощо); розвивати навички пошуку, аналізу й порівняння лексичного матеріалу; виховувати повагу до української мови, інтерес до словників та наукових мовознавчих ресурсів. Робота з порталом доцільна під час вивчення лексикології, морфології, орфографії, а також у підготовці до написання творчих робіт.

Етапи роботи з інтернет-порталом «Словники України онлайн»:

1. Мотиваційно-підготовчий етап. Учитель проводить бесіду про значення словників у житті сучасної людини. *Проблемне питання:* Чому, маючи інтернет, ми все одно потребуємо словників? Далі – актуалізація опорних знань (які види словників знають учні, чи користувалися колись електронними ресурсами). Учитель пояснює, що портал «Словники України онлайн» – це офіційна база, створена Інститутом української мови НАН України, в ній зібрано кілька десятків словників у зручній формі.

2. Ознайомлення зі структурою сайту. *На екрані – головна сторінка portalу.* Учитель демонструє поле для пошуку слова, перелік доступних словників, додаткові функції (автодоповнення, морфологічний пошук, паралельний перегляд). Учні записують алгоритм роботи: Ввести слово в пошукове поле. Обрати словник або переглянути всі варіанти. Ознайомитися

з тлумаченням, вимовою, наголосом, граматичною характеристикою. За потреби знайти синоніми чи фразеологізми.

3. Практичний етап. Учні працюють самостійно або в парах. Завдання: *Знайти слово «берегти» в різних словниках і визначити, які значення воно має. Дібрати синоніми до слова «гарний», скориставшись синонімічним словником. З'ясувати правильний наголос у словах «випадок», «донести», «черговий». Знайти фразеологізми зі словом «серце» й пояснити їх значення. Підготувати мініпрезентацію: «Що я дізнався про слово, яке обрав».* Учитель консультує, пояснює значення скорочень і позначок у словникових статтях. Важливо навчити школярів розуміти структуру словникової статті: заголовне слово, граматичні характеристики, тлумачення, приклади вживання, позначки стилістичних відтінків.

4. Узагальнення і рефлексія. Питання: *Що нового ви дізналися? Чим електронний словник зручніший за друкований? Які труднощі виникли під час роботи?* Можна провести невелике тестування або інтерактивну гру «Словниковий марафон»: хто швидше знайде правильне тлумачення або синонім до поданого слова.

Очікувані результати навчання: учні знають типи словників і їх призначення; уміють користуватися електронними ресурсами для пошуку мовної інформації; правильно визначають значення слова, наголос, граматичні ознаки; виявляють інтерес до самостійного дослідження мови. Отже, ознайомлення семикласників із порталом «Словники України онлайн» є важливою складовою сучасного навчання української мови. Вона поєднує традиційні мовні знання з цифровими технологіями, навчає школярів самостійно працювати з джерелами, розвиває критичне мислення та любов до рідного слова. Такий підхід відповідає компетентнісній моделі Нової української школи, в якій учень є активним дослідником і творцем власного знання.

2.4 Кейс-уроки загальнолінгвістичної тематики у 8 класі ЗЗСО

Модельні програми визначають такі теми вступних уроків загальнолінгвістичної тематики у 8 класі: МП1 – «Мова – маркер безпеки державних кордонів» (2 год) «1. Мова як фактор існування держави. 2. Мовне й етнічне самоусвідомлення українців» [49], МП2 – «Мова як засіб пізнання, впливу та головна ознака національної ідентичності». Мовна лінія: *Мова як засіб пізнання, впливу та головна ознака й визначальний чинник ідентичності української нації. Українська мова в різних сферах життя. Українськомовний простір. Зростання престижу української мови. Мовні обов'язки громадянина України* [51].

Сучасний урок української мови потребує застосування інноваційних підходів, для вступних уроків загальнолінгвістичної тематики у 8 класі ЗЗСО пропонуємо кейс-технологію – «... найбільш поширений вид дистанційної технології навчання, побудований на використанні наборів (кейсів) тестових, аудіовізуальних і мультимедійних навчально-методичних матеріалів та їх розсиланні для самостійного вивчення учням (студентам) чи організації регулярних консультацій у викладачів-тьюторів традиційним або дистанційним способом» [66, с. 104].

Метою такого заняття є розвиток уміння застосовувати мовні знання у практичних життєвих ситуаціях, формування комунікативної, мовленнєвої, соціокультурної компетентностей учнів. Кейс-уроки сприяють переходу від засвоєння теорії до практичного мовного досвіду. Дослідники виокремлюють такі переваги кейс-уроків: вони забезпечують активне навчання; сприяють розвитку комунікативної компетентності; формують відповідальність за комунікативну поведінку; виховують патріотизм і повагу до українського слова; стимулюють самостійність і творчість учнів. Використання кейс-технологій на уроках української мови забезпечує практичну спрямованість (учні не лише вивчають теорію, а й застосовують її для розв'язання конкретних мовних або комунікативних завдань), інтерактивність (значна

частина уроку – це спілкування, дискусії, робота в групах), розвиток критичного мислення (здобувачі освіти аналізують ситуації з різних позицій, аргументують власну думку, порівнюють, оцінюють). На таких заняттях учитель стає модератором, який спрямовує пізнавальну діяльність учнів, а робота з реальними або наближеними до життя ситуаціями викликає інтерес, мотивує до активності, тобто формує емоційний інтелект. Важливо також використовувати можливості міжпредметних зв'язків: кейс може об'єднувати знання з історії, культури, етики, літератури, медіаграмотності, цифрових ресурсів – фрагменти новин, публікацій, постів, реклам, сторінок сайтів, наприклад, «Словники України онлайн», «Мова – ДНК нації» тощо.

Кейс-урок має гнучку структуру, методисти виокремлюють такі основні її складники:

1. Вступ (мотивація) – учитель створює проблемну ситуацію (мовну, етичну, культурну), яка потребує вирішення.
2. Аналіз кейсу – учні знайомляться з матеріалом (текстом, діалогом, відео, статтею, уривком з твору, фрагментом із медіа).
3. Пошук рішень – робота в групах чи парах, формулювання власних позицій, аргументування.
4. Презентація результатів – учні презентують висновки або коментують ситуації.
5. Підбиття підсумків – учитель узагальнює відповіді, звертає увагу на дотримання мовних норм, стилістичну правильність тощо.

Для досягнення визначених у МП1 результатів навчання – здобувач освіти слухає інформацію з різних джерел на відому й нову тематику, озвучену у вільному темпі, художні тексти, медіатексти тощо; розпізнає і передає прихований зміст повідомлення (художнього тексту, медіатексту тощо), виражений невербально; свідомо застосовує прийоми активного слухання; виокремлює в почутому повідомленні (художньому тексті, медіатексті тощо) значущі деталі, пояснює їхню роль; висловлює власні почуття і враження від прочитання текстів (художніх текстів,

медіатекстів тощо), аналізуючи наявні в них виразальні засоби [49] – вважаємо доцільним провести вступний урок на тему **«Мова як фактор існування держави. Мовне й етнічне самоусвідомлення українців»** у форматі кейс-технологій.

Проект уроку

Тип уроку: кейс-урок (урок-дослідження, обговорення, аналіз ситуацій)

Мета: сформувати розуміння ролі української мови як чинника державотворення; розвивати вміння аналізувати мовні та суспільні ситуації, аргументувати власну позицію; виховувати громадянську свідомість, повагу до державної мови, почуття національної гідності.

1. Мотиваційний етап. Учитель пропонує учням реальну або близьку до реальності ситуацію (кейс-проблему): «У соціальних мережах активно обговорюють питання: чи справді мова впливає на існування держави, чи це лише символічна річ? Деякі користувачі стверджують, що головне – економіка та армія, інші ж переконані, що саме мова тримає націю разом». Проблемне питання: *Чи може існувати держава без власної мови?* Учні формулюють перші припущення, обмінюються думками.

2. Ознайомлення з кейсом (інформаційний блок). Учитель роздає або демонструє учням матеріали кейсу (у вигляді фрагментів текстів, відео, цитат). Наприклад, вислів Івана Огієнка «Найголовніший і найміцніший цемент, що об'єднує етнографічний народ і перетворює його в свідому націю, – то соборна літературна мова», інформація про мовну політику Української держави, українізацію освіти, культури, армії. Додаткові матеріали: Відео «Мова – код нації» (YouTube або «Суспільне Освіта»). Пісня Святослава Вакарчука «Вставай» (для емоційного підсилення теми). Сайт «Словники України онлайн» – для пошуку значення ключових понять «мова», «нація», «ідентичність».

3. Робота з кейсом (аналітичний етап). Учні працюють в групах, кожна отримує завдання для аналізу:

Група 1. Визначте, як мова впливає на єдність нації та держави.

Група 2. Наведіть приклади з історії України, коли мова ставала засобом боротьби за незалежність.

Група 3. Проаналізуйте сучасні прояви мовної політики і мовної ситуації, наприклад, перехід молоді на українську, медійна українізація.

Група 4. Визначте, що таке мовне та етнічне самоусвідомлення. Як воно формується?

Під час роботи учні використовують джерела (словники, інтернет-ресурси, власні спостереження, приклади з медіа).

4. *Презентація рішень (дискусія).* Кожна група презентує власні висновки. Після виступів – загальне обговорення:

Чи може держава втратити власну мову й залишитися незалежною?

Як кожен із нас може підтримувати українську мову в повсякденному житті?

Чи достатньо знати мову, чи важливо ще й відчувати її частиною себе?

Учитель підсумовує: мова – це не лише засіб спілкування, а й символ державності, духовна основа народу, чинник культурної безпеки.

5. *Рефлексія.* Завдання: Напишіть коротке есе: «*Якою є роль української мови у моєму житті?*» Створіть інфографіку «*Мова і держава – єдине ціле*». Сформулюйте 3 правила щоденної підтримки української мови.

У МП2 визначено такий зміст мовленнєвої лінії уроку загальнолінгвістичної тематики у 8 класі ЗЗСО: «Аналізування, оцінювання, інтерпретація тексту. Відповіді на запитання за змістом прочитаного чи почутого. Зіставлення змісту прочитаного з власними ціннісними орієнтаціями. Усне висловлення на задану тему; участь в обговоренні проблеми. Створення відеороликів «Спілкування сучасної молоді». Виконання проєкту (наприклад, створення мультимедійної презентації «Українськомовний контент», «Рідна мова – це мова роду», «Іноземні мови в житті сучасної молоді» [51]. На нашу думку, вчитель може використати кейс-технологію для досягнення очікуваних результатів навчальної діяльності

восьмикласників: учні усвідомлюють, що мова – засіб спілкування, спосіб мислення, самовираження та пізнання; розуміють, як мова впливає на формування особистості й суспільства; можуть аргументовано пояснити, чому мова є ознакою національної ідентичності.

Проект уроку

Тема: Мова як засіб пізнання, впливу та головна ознака національної ідентичності

Тип уроку: Урок дослідження з використанням кейс-технології

Мета: навчальна: формувати в учнів розуміння ролі мови як засобу пізнання світу, інструменту впливу та чинника національної ідентичності; удосконалювати вміння аналізувати мовні факти, висловлювати власні думки, аргументувати позицію; розвивальна: розвивати критичне та аналітичне мислення, уміння працювати з текстами різних стилів; формувати навички командної роботи, дискусії, презентації результатів; виховна: виховувати повагу до української мови, національної культури, формувати громадянську та мовну самосвідомість.

1. Мотиваційний етап. Вправа «Думка в одному реченні»: Учитель пропонує учням завершити речення: «Мова – це...», «Без мови народ...», «Відчуваю, що я українець, коли...» Учні записують власні думки, після чого вчитель демонструє слайд із цитатами: *«Нації вмирають не від інфаркту. Спочатку їм відбирає мову»* (Ліна Костенко), *«Мова – це душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб»* (Іван Огієнко) Учитель коментує тему уроку: «Сьогодні ми з'ясуємо, як мова допомагає людині пізнавати світ, впливати на інших і зберігати свою ідентичність».

2. Теоретичне осмислення проблеми. Мінілекція (з елементами бесіди). Основні тези:

Мова як засіб пізнання. Через мову людина сприймає світ, описує його, ділиться досвідом. Кожне слово – це не просто звучання, а носій культури, історії, світогляду. Наприклад, у мові ескімосів є десятки слів для позначення снігу – свідчення того, як мова відображає середовище життя народу.

Мова як засіб впливу. Слово може переконати, надихнути, розчулити або навіть зруйнувати. В українській історії мова була і зброєю, і щитом – художнім словом Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки вона формувала національну свідомість.

Мова як ознака національної ідентичності. Мова – це генетичний код народу, вона засвідчує нашу належність до певної культури, традицій, пам'яті. Втрата мови – це втрата частини себе, своєї історії.

3. Робота з кейсом.

Ситуація 1. «Мова як дзеркало нації». Опис: У ЗМІ з'явилася публікація: «Серед молоді дедалі частіше чути суржик або англомовні запозичення. Чи це збагачує українську, чи навпаки – шкодить їй?»

Завдання групам:

1. Проаналізуйте цю ситуацію з різних поглядів: культурного, лінгвістичного, соціального.
2. Складіть короткий виступ (2-3 хв), у якому сформулюйте позицію вашої групи.
3. Наведіть 2 аргументи «за» і 2 – «проти».

Після обговорення: коротка дискусія «Чи можлива мовна еволюція без втрати ідентичності?»

Ситуація 2. «Слово, що об'єднує». Опис: Уявіть, що ви – редакційна рада шкільної газети. Вам потрібно підготувати матеріал до Дня української мови. У номері має бути: коротке гасло (до 10 слів), міністаття (5-7 речень) про значення рідної мови, цитата відомої людини. Завдання: *Створіть текст, який надихатиме молодь цінувати українську мову.* (Учні працюють у групах, потім презентують газету чи постер.)

Ситуація 3. «Мовні обов'язки». Опис: У Вінниці вирішили відкрити кав'ярню з англомовною назвою. Частина громади обурилась, інша – підтримала, мовляв, це «модно й сучасно». Завдання:

1. Визначте, чи є тут конфлікт між «модою» й національною самобутністю.

2. *Як би ви прокоментували цю ситуацію?*

3. *Запропонуйте 2-3 альтернативні українські назви кав'ярні, які звучали б привабливо.*

4. *Мовна практика.* Робота з текстом: «Україна успадкувала деформовану мовну ситуацію. Про це свідчить не тільки той факт, що співвідношення носіїв української та російської мов не відповідає співвідношенню етнічних українців та росіян. У масштабі країни українську мову було перетворено на допоміжний засіб комунікації, чим порушено її природний функціональний стан. Модель стосунків між російською й українською мовами формувалася владою так, щоб вони виглядали як стосунки не між двома мовами, а між мовою й діалектом. Цим задавалася перспектива поглинення української мови не лише шляхом організаційних, освітніх, демографічних заходів (переміщення значних масивів населення, змішані шлюби тощо), а й через штучне зближення елементів мовної субстанції на різних структурних рівнях – від правопису та орфоєпії до синтаксису, що досить докладно висвітлюється в багатьох публікаціях останніх десятиліть» (Фрагмент монографії Б. М. Ажнюка «Мовна політика: Україна і світ» Київ, 2021. С.281). Завдання: *Визначте тип і стиль цього тексту. Доберіть синоніми до слова успадкувала. Зробіть висновок: у чому полягає деформація мовної політики?*

5. *Підсумок уроку.* Вправа «Одне слово»: Учні по чергово називають одне слово, що асоціюється з уроком (наприклад: *гордість, душа, сила, ідентичність*). Рефлексія: *Що нового я сьогодні дізнався(лася)? Як я можу виявляти пошану до своєї мови щодня?*

Домашнє завдання (на вибір):

1. Підготувати есе (1 сторінка): *«Мова – це моя зброя і мій дім».*
2. Створити відео чи допис для соцмереж на тему *«Я обираю українську!».*

Вступний урок загальнолінгвістичної тематики у восьмому класі особливо важливий в умовах війни, методисти рекомендують використати на занятті сучасні тексти соціокультурної тематики для читання і сприймання висловлювань, аналізу тексту, його трансформування, переказування з дотриманням лексичного розмаїття, доповненням тексту синонімами, образними засобами, усталеними виразами тощо. Учитель може доповнити матеріали підручника фрагментами науково-популярних джерел «Українська мова у XX сторіччі. Історія лінгвоциду» за редакцією Л. Масенко, «Мова-меч. Як говорила радянська імперія» Є. Кузнєцової, «Українська мова. Подорож із Бад-Емса до Страсбурга» О. Демської. Пізнавальну діяльність здобувачів середньої освіти варто зорієнтувати на дослідження способів мовної самоідентифікації, добір прикладів, що свідчать про національну мову як основу світогляду, спосіб самовираження, розгляд можливостей мови в пізнанні світу.

2.5 Методичні вимоги до проведення вступного уроку-лекції в 9 класі

Відповідно до вимог Державного стандарту базової середньої освіти (2020) і типової навчальної програми, учень 9 класу має набути мовної компетентності – знання фонетичних, лексичних, граматичних, орфографічних і пунктуаційних норм; мовленнєвої компетентності – уміння створювати тексти різних жанрів і стилів; соціокультурної компетентності – розуміння ролі української мови в житті суспільства, культури, держави; діяльнісної компетентності – здатності застосовувати мовні знання в навчанні, цифровому середовищі, публічних виступах [22]. Лінгводидактична теорія акцентує на практичному володінні мовою, формуванні культури мовлення здобувачів освіти, зокрема дотримання норм літературної мови, уникання суржику, кальок, цифровій грамотності – умінні створювати й редагувати тексти в електронному форматі, дотримуючись

мовних норм. Важливим є патріотичний і ціннісний аспект уроків української мови в 9 класі – усвідомлення рідної мови як чинника національної ідентичності.

Автори МП1 визначили для вступного уроку тему **«Українська мова і виклики сьогодення»** (2 год). Зміст мовної лінії: *Суть поняття «виклик».* *Ставлення до мови в українському суспільстві. Практика мовокористування українців. Запозичення іношомовних елементів. Бар'єри розвитку мови.* Пізнавальна діяльність здобувачів освіти: тлумачення значень слова «виклик»; розуміння й оцінювання ситуації; добір фактів, що підтверджують ставлення до мови; повідомлення про ситуацію із запозиченнями в мови; ознайомлення з досвідом інших країн щодо очищення мови; укладання словника запозичених слів, що мають українські відповідники; презентація бар'єрів розвитку мови; добір прикладів; моделювання ситуацій. Текстова діяльність: вдумливе читання тексту; доповнення, переформатування тексту; переказування тексту; визначення структурних елементів. Мовленнєва діяльність: висловлення власного розуміння сучасних викликів; участь в обговоренні викликів сьогодення; діалогування [49].

Розгляд актуальної соціолінгвістичної теми «Українська мова і виклики сьогодення» потребує коментарів педагога щодо екстра та інтралінгвальних чинників мовного розвитку. «Сучасний науковий дискурс характеризується багатоаспектністю в дослідженні мовної системи, лінгвісти активно послуговуються поняттям «наукові парадигми», виокремлюючи порівняльно-історичну, структуралістську, комунікативно-функціональну, когнітивну, синергетичну. Крім того, розвиток інформаційного суспільства активізував формування нових мовознавчих галузей. У вітчизняному мовознавстві домінувальною залишається порівняльно-історична парадигма (лінгвокомпаративістика), що ґрунтується на результатах фундаментальних досліджень слов'янських мов Ю. Шевельова, Л. Булаховського, О. Мельничука, М. Кочергана, Г. Півторака, О. Ткаченка, В. Лучика», – зауважує Н. Кухар [36, с.132]. Пізнавальну діяльність здобувачів середньої

освіти варто зосередити на коментуванні сучасної мовної ситуації в Україні: масовий перехід до використання державної мови, прояви порушень мовного законодавства, досвід інших країн щодо очищення мови, бар'єри розвитку мовної системи, зокрема проблема запозичень.

На нашу думку, урок загальнолінгвістичної тематики в 9 класі доцільно організувати у формі лекції. Методисти переконані, що лекційне «... навчальне заняття залучає учнів до творчої діяльності, забезпечує науковий рівень вивчення матеріалу. Лекцію варто проводити під час вивчення нової теми з метою подання учням складної лінгвістичної інформації, узагальнення і систематизації вивченого матеріалу певного розділу / теми, за умови відсутності теоретичного матеріалу в підручниках. Основні вимоги до лекції – науковість, доступність, єдність форми і змісту, зв'язок з іншими видами навчальних занять» [39, с. 147]. Відповідно до форми організації навчально-пізнавальної діяльності учнів, учитель може обрати монологічну (розповідь, пояснення, висновки), діалогічну (добре продумані та чітко сформульовані питання, активна участь учнів) чи полемічну лекцію – «... у вигляді постановки дискусійних, проблематичних запитань та завдань, що вимагають вирішення у ході дискусії. Під час застосування полемічної лекції роль учителя досить складна, адже він має не тільки керувати процесом навчання, а й володіти мистецтвом полеміки, орієнтуватися у різних точках зору, спрямовувати учнів на правильні висновки, бути демократичним, справедливим, винахідливим» [39, с. 147]. У вступному слові варто розмежувати поняття мовна політика – сукупність заходів щодо регулювання мовних відносин, мовна ситуація – сукупність форм існування однієї мови або сукупність мов у територіальному та соціальному взаємовідношенні й функціональній взаємодії в межах певних географічних чи адміністративно-політичних об'єднань, мовна стабільність – становище, в якому перебуває мова, мовна стійкість – характеристика індивідуальної або групової мовної

поведінки. Також проаналізувати глобальні зміни в змісті та формах спілкування внаслідок перенесення всіх видів комунікації в соціальні мережі.

Проект уроку-лекції з елементами евристичної бесіди

Тема: Українська мова і виклики сьогодення

Мета: сформувати розуміння ролі української мови в сучасному суспільстві; проаналізувати основні мовні виклики сьогодення; виховувати повагу до рідного слова, мовну свідомість, громадянську позицію.

1. Вступ. Актуальність теми. Учитель: Сьогодні українська мова переживає особливий час – час випробувань і відродження водночас. Ми маємо державну мову, якою спілкуються в школах, університетах, на телебаченні, проте чуємо численні дискусії про суржик, вплив іноземних мов, мовну моду. *Запитання до учнів:* Як ви вважаєте, чому мову називають «душею народу»? Чи можна втратити мову, але зберегти національну ідентичність?

2. Тези лекції

Мова як чинник державності. Українська мова – один із символів незалежності. У Конституції України закріплено, що державною мовою є українська. Вона основа спілкування між громадянами, мова освіти, науки, культури. Мовну політику Української держави реалізує Національна комісія зі стандартів державної мови.

Виклики сучасності. Вплив інших мов і глобалізаційні процеси. Інтернет, соціальні мережі, масова культура – все це наповнює наше мовлення англіцизмами, жаргонізмами, скороченнями (*лайкати, андейт, крінж, хейт*). *Запитання:* Чи завжди запозичення шкодять мові? Коли іншомовне слово доречне, а коли варто знайти український відповідник?

Проблема суржику. Суржик – це змішання українських і російських елементів у мовленні. Історичні та соціальні причини поширення суржику. *Запитання:* Як, на вашу думку, можна зменшити поширення суржику? Чи треба карати за його вживання?

Мова в інформаційній війні. Після 2014 року, а особливо після 2022-го українська мова стала не лише засобом спілкування, а й зброєю інформаційного фронту. Перехід на українську – це акт підтримки держави.

Запитання: Як мова допомагає нам відчувати єдність і опір? Чи можна назвати українську мову символом сили та стійкості?

Мова в цифрову епоху. Сьогодні мова живе в TikTok, YouTube, подкастах. Молоді блогери створюють україномовний контент, розвивають культуру мовлення. З'являються цифрові словники, онлайн-перекладачі, чат-боти для вивчення мови. *Запитання:* Чи користуєтесь ви україномовними платформами? Як технології можуть допомогти поширювати українську мову?

Культура мовлення. Мовленнєвий етикет. Етика спілкування, вміння доречно висловлюватися. Кожен із нас – представник своєї мови. Від нашої вимови, грамотності, словникового запасу залежить, якою українську мову почують інші.

Евристичні питання: Які мовні помилки найчастіше трапляються у вашому спілкуванні? Як можна самостійно вдосконалювати власне мовлення?

3. *Висновок.* Українська мова – частина нашої історії, культури, самосвідомості. Виклики є, але вони не загроза, а стимул до розвитку. Майбутнє мови залежить від нас.

Підсумкові запитання: У чому, на вашу думку, полягає головна сила української мови сьогодні? Як ви особисто можете сприяти її поширенню?

Лінгвометодисти виокремлюють такі переваги уроку-лекції: «... формує коротко і містко більш глибокі теоретичні знання; розвиває в учнів мотивацію до навчання; стимулює до саморозвитку і самоосвіти; дає можливість встановити взаємозв'язок між новим матеріалом і тим, що вивчався раніше; забезпечує швидший темп навчання; залучає до активної співпраці весь класний колектив; розвиває науковий світогляд учнів» [39, с. 148]. Важливо, щоб лекція мала виразно пошуковий характер, тому

вчитель має ретельно відібрати і структурувати теоретичний матеріал для досягнення визначених програмою навчальних результатів: «учень / учениця інтегрує почуте з власним та суспільно-історичним досвідом; обстоює власну думку про роль і місце мови в культурно-історичному контексті; оцінює зміст і форму почутого повідомлення (художнього тексту, медіатексту тощо) [49].

На другому уроці основною є текстова діяльність здобувачів освіти, відповідно до вимог МП1: «вдумливе читання тексту; доповнення, переформатування тексту; переказування тексту; визначення структурних елементів» [49]. Очікуваний результат – «учень / учениця формулює логічні й послідовні висновки на основі аналізу структурно-змістової єдності та інтерпретації кількох прочитаних текстів» [49]. Текстоцентричний підхід на уроках української мови забезпечує цілісність мовної освіти – учні сприймають мову як складний чітко структурований організм у його природному функціонуванні. Вони засвоюють окремі правила, а також аналізують, як мовні одиниці – фонemi, морфemi, слова, речення – взаємодіють у реальному тексті. Під час аналізу тексту можна актуалізувати знання з орфографії, граматики, стилістики, культури мовлення. Робота з різностильовими текстами розвиває вміння розуміти, створювати й аналізувати висловлювання відповідно до ситуації спілкування. Учні вчаться бачити цілісну структуру тексту, логіку викладу, добирати мовні засоби для досягнення визначеної комунікативної мети.

Водночас текст є культурним, ціннісним явищем, робота з текстом спонукає здобувачів освіти до осмислення позиції автора, виявлення підтексту, інтерпретації, порівняння з власним досвідом, що сприяє формуванню критичного мислення. Особливо ефективними є сучасні тексти, зокрема медіа, блоги, соціальні повідомлення, які демонструють актуальність української мови в сьогоденні. Добір дидактичного матеріалу на морально-етичні, патріотичні, соціальні теми сприяє формуванню світоглядних орієнтирів учнів, виховує мовну й громадянську свідомість. Отже,

текстоцентричний підхід перетворює урок української мови на живий процес осмислення мови як культурного коду, засобу пізнання світу й самовираження.

Проект уроку для 9 класу на тему «Українська мова і виклики сьогодення»

Тип: Комбінований урок з елементами евристичної бесіди та аналізу медіатекстів

Мета: сформувати в учнів 9 класу розуміння того, як сучасні суспільні, культурні та технологічні процеси впливають на розвиток української мови; розвивати критичне мислення, вміння аналізувати різностильові тексти; виховувати усвідомлене, відповідальне ставлення до мови як до складника національної ідентичності.

Обладнання: уривки з медіатекстів (статті, пости, новини, колонки журналістів, уривки з інтерв'ю); інтерактивна дошка / презентація / картки; інтернет-з'єднання або роздруковані матеріали.

Хід уроку

1. Організаційний момент. Учитель пропонує питання для роздумів: Які мовні явища ви спостерігаєте навколо себе в соціальних мережах, медіа, повсякденному спілкуванні?

2. Мотивація. Коротке відео або медіацитата (наприклад, із промови, блогу чи новини), де йдеться про мову як чинник єдності, самоповаги, свободи. Обговорення: Чому питання мови стає темою новин, блогів, суспільних дискусій? Чи впливають соціальні мережі на нашу мовну поведінку?

3. Актуалізація знань. Мініопитування: Як ви розумієте вислів: «Мова – це ідентичність»? Як війна, міграція, медіа впливають на мову? Які сучасні виклики стоять перед українською мовою?

4. Основна частина. Робота з текстами

- Мова як чинник єдності. Джерело: інтерв'ю Сергія Жадана (*Суспільне Культура*, 2023). «Українська мова сьогодні – це не просто засіб спілкування.

Це вибір і позиція. Ми бачимо, як навіть ті, хто раніше не говорив українською, переходять на неї, бо усвідомлюють, що мова – це частина їхньої гідності»

Запитання: Як автор визначає значення української мови? Чому перехід на українську мову названо вибором і позицією? Про який сучасний виклик мови говорить письменник?

- Вплив війни на мовну свідомість. Джерело: редакційна стаття (*Локальна історія*, 2024). «Повномасштабна війна прискорила мовну трансформацію суспільства. У містах, де раніше переважала російська, тепер у школах і кав'ярнях лунає українська. Мова стає маркером спільноти, яка чинить опір».

Запитання: **Який зв'язок автор проводить між війною і мовою? Чи можна стверджувати, що вибір мови є проявом громадянської позиції? Як цей текст ілюструє виклик часу?**

- Нові слова і цифрова епоха. Джерело: стаття на порталі *Громадське* (2023). «Цифровізація принесла безліч нових слів: чат, стрім, контент, фейк. Частину з них ми вже українізували, наприклад, допис, підписник, сторінка. Мова реагує на зміни, і в цьому її сила».

Запитання: Як автор пояснює появу нових слів у мові? Чи потрібно, на вашу думку, українізувати всі запозичення? Який виклик стоїть перед мовою в цифрову добу?

- Мова в соціальних мережах. Джерело: блог журналістки Марії Р. (*Instagram*, 2024). «Пишу українською не тому, що так «правильно». Просто хочу, щоб люди чули справжню мене, а не переклад. Мова – це теж частина самовираження».

Запитання: Яке ставлення до мови висловлює авторка? Як соціальні мережі можуть впливати на популяризацію української мови? Чи погоджуєтесь ви з тезою авторки, що мова – це самовираження?

- Вербальна агресія і мова. Джерело: стаття Н. Кухар «Проблема вербальної агресії в сучасному мовознавчому дискурсі» (*Наукові записки*

Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство). Вип. 39). «Становлення соціальних мереж як інноваційного комунікативного простору супроводжується зростанням проявів вербальної агресії, що зумовлено зниженням загального рівня розвитку людської культури, умовами воєнного часу, неформальними обставинами спілкування (спонтанність, діалогічність, ситуативність, стислість, експресивність)» [37, с.92].

Запитання: Як авторка аргументує поширення випадків вербальної агресії? Яке ваше ставлення до порушень комунікативної поведінки в соцмережах?

Способи організації роботи здобувачів освіти: 1) поділ класу на 5 груп, кожна працює з окремим текстом і презентує висновки; 2) **«мовне коло»** – дев'ятикласники переходять між станціями (текстами), виконуючи завдання; 3) **використати інтерактивні картки (Google Jamboard, Canva, Padlet)** – кожна група заповнює відповіді онлайн.

5. *Обговорення.* Групи презентують висновки.

6. *Підсумок уроку.* Рефлексія: «Яким ви бачите майбутнє української мови?»

7. Домашнє завдання (диференційоване). Знайти й проаналізувати фрагмент медіатексту (новину, блог, пост), у якому порушено мовну проблему. Створити мініпрезентацію або пост про одне сучасне слово (тренд) української мови.

На думку дослідників, «інформаційна лекція є найбільш поширеним серед традиційних видів шкільного уроку-лекції. Основне завдання такої лекції – викласти і пояснити учням певну інформацію відповідно до програмового матеріалу, охарактеризувати і по можливості вирішити деякі проблемні питання, що існують з цього приводу в сучасній науці. Вчитель, на нашу думку, має репрезентувати і пояснити основні, ключові питання теми, з'ясування яких дасть можливість учням більш глибоко засвоїти матеріал, що закріплюватиметься на наступних уроках» [39, с. 149].

Для підготовки до вступного уроку-лекції «Розвиток української мови» вчитель може використати статтю Т. Видайчук «Аспекти історії української мови як засіб формування національної ідентичності та історичної пам'яті» (2022), присвячену аналізу фактів історії української мови: витоки живої розмовної української мови, становлення і розвиток писемної літературної мови, пам'ятки української мови і писемності, етоніми українців як засіб політичної та національної ідентифікації. Дослідниця наголошує: «в освітньому процесі, окрім вивчення фонетики, лексики, граматики рідної мови, окрім формування компетентного та майстерного користування нею, варто звертати увагу на факти історії мови, особливості її становлення та розвитку, моменти російського імперського лінгвоциду. Сьогодення України переконує, що оминути цього питання не можна, адже в молодого покоління треба формувати знання про природний неперервний самостійний розвиток української мови в праслов'янському лоні серед сім'ї інших слов'янських мов. Такі знання допоможуть бути стійкими й абсолютно критично налаштованими до наявних нині, у ситуації реальної та інформаційної війни, фейкових «вкидів» про те, що української мови як такої не існує, про те, що вона – діалект російської мови, який утворився під впливом польської, про те, що вона з'явилася в XIX ст. завдяки Іванові Котляревському та Тарасові Шевченку або разом з Україною завдяки більшовику Леніну» [9, с.50].

Автори МП2 окреслили таку мовну лінію вступного уроку в 9 класі: Українська мова серед слов'янської групи індоєвропейської мовної родини. Основні етапи розвитку української мови. Русифікація та утиски української мови. Відродження української мови. У мовленнєвій лінії виокремлено підготовку тексту для виступу на уявному молодіжному форумі «Історія мови – історія народу» і тексту публічного виступу з мультимедійною презентацією на тему «Українська мова на лінгвістичній карті світу» на основі різних інформаційних джерел. Також визначено проблемні питання: 1. Які факти свідчать про давність української мови? 2. Як ви розумієте такі

слова О. Лупія: «Говоріть і продовжуйте мові життя»? 3. Яким ви бачите майбутнє української мови? [51].

Проект уроку-лекції: Розвиток української мови

Мета: ознайомити учнів з основними етапами розвитку української мови; сформулювати розуміння того, як історичні, культурні та суспільні процеси впливали на мову; розвивати почуття відповідальності за збереження мовної спадщини; зацікавити історією мови через інтерактивні приклади та медіаматеріали.

Тези лекції:

1. Вступ. Мова як живий організм. Мова – генетичний код народу, вона постійно розвивається, реагує на зміни в житті, культурі, науці, технологіях. Українська мова пройшла довгий шлях від давньої писемності – до сучасної державної мови європейського рівня.

Інтерактив: прослухайте уривок давнього тексту («Повість минулих літ») і сучасного українського новинного репортажу. Як змінилася мова?

2. Витоки української мови. Українська мова – одна з найдавніших слов'янських мов, її коріння сягає спільної праслов'янської мови, якою говорили приблизно у II тис. до н. е. Історія української літературної мови починається з періоду Київської Русі. XIV-XV ст. – виокремлення української як унікальної мовної системи. У літописах, грамотах, актах з'являються риси, властиві лише українській мові: *м'якість приголосних, форми з -зьк-, -цьк-, частка -ся, слова: криниця, пан, вишня, доля.*

Приклад: фрагменти з Галицько-Волинського літопису вже містять українські риси. *Мінізавдання:* знайти у тексті слова, які вживаються й нині.

3. Мова козацької доби та бароко. XVI-XVIII ст. – період активного розвитку української мови: поширюються переклади, полемічна література, духовна поезія. Києво-Могилянська академія – осередок просвітництва. Вірші Івана Величковського, Григорія Сковороди – поєднання живої народної та книжної мови.

Інноваційний елемент: створіть коротку «мовну карту епохи»: якими словами могли послуговуватись козаки, освічені люди, селяни?

4. XIX століття – становлення літературної мови. Початок нової української літератури. Іван Котляревський. Тарас Шевченко. Мова як засіб боротьби за національну ідентичність. Розвиток словника, граматики, формування орфографії (П. Куліш, М. Драгоманов, Б. Грінченко). Численні заборони.

Інтерактив: створіть «мовний щит» – запишіть на стікерах слова, які символізують незламність української мови (*воля, пісня, рід, правда...*).

5. XX століття – випробування і відродження. «Вікно свободи» – доба українізації (словники, термінологія, українські школи). Репресії 1930-х, знищення українських науковців і письменників, русифікація. Радянські часи – витіснення української мови з науки, техніки, освіти, державного управління. Державний статус української мови.

Медіавставка: коротке відео або слайд-шоу «Українська мова у XX ст. – від заборон до Конституції 1996 року».

6. Сучасний етап: мова у світі і технологіях. Сьогодні українська – мова держави, освіти, науки, медіа, ІТ, інтернету. Зростає кількість українських медіа, фільмів, контенту в TikTok, YouTube, ігор з українським дубляжем. Мова адаптується до цифрової реальності: *штучний інтелект, чат-боти, перекладачі, меми, нові слова (шерити, затуглити, флешмоб)*. Мова – зброя. Водночас важливо берегти природність і виразність українського слова.

Завдання: створіть спільне «хмарне дерево слів» (на Padlet чи Mentimeter): які українські слова вам найбільш подобаються і чому?

7. Мова і майбутнє. Мова живе, доки нею говорять, творять, пишуть, мріють. Сучасна українська – це синтез традиції й новаторства. Ми зберігаємо спадщину і водночас створюємо нові слова, значення, сенси.

Фінальна вправа: придумайте нове українське слово для сучасного явища (наприклад, для «смартфонної залежності» чи «штучного інтелекту»).

Т. Видайчук у згаданій вище статті пропонує увести в шкільну програму з української мови нові змістові компоненти, як-от: *Жива розмовна українська мова та літературна українська мова. Періодизація розвитку літературної мови. Пам'ятки української писемності. Етніміми (етнічні назви) Русь та Україна. Про факти лінгвоциду української мови та утисків українців. Про статус державної мови в Україні* [9, с. 61]. Свою позицію науковиця обґрунтовує необхідністю історико-лінгвістичного складника на уроках української мови: «У цьому переконує наша історія і наше сьогодення. Він сприятиме розвитку в учнів лінгвістичної, історичної та політичної ерудиції, дасть змогу побачити життя рідної мови, давню історію, традиції, форми існування мови, уможливить формування української ідентичності, історичної пам'яті, виховуватиме в учнів переконливе уявлення, що українці – частина слов'янського європейського світу. Способами і засобами введення такого складника можуть стати екскурсії (реальні та віртуальні) до музеїв, бібліотек та наукових інституцій, перегляд документальних та художніх фільмів, уроки-дискусії, лекторії, робота з текстом окремої пам'ятки української мови» [9, с. 61].

ВИСНОВКИ

Сучасні підходи до мовної освіти зорієнтовані на інтеграцію теорії і практики, тому теоретичні основи мовознавства педагог повинен використовувати як інструмент для розвитку критичного мислення здобувачів середньої освіти, їхніх аналітичних здібностей та вміння застосовувати знання в різних комунікативних ситуаціях. Компетентнісний підхід передбачає спрямування навчання не лише на засвоєння системи знань, умінь і навичок, а й на формування здатності застосовувати їх у реальному житті. Це означає, що здобувач освіти має не просто знати норми української мови чи правила правопису, а вміти користуватися ними для розв'язання практичних комунікативних завдань – у спілкуванні, навчанні, роботі, соціальній взаємодії. Інший важливий підхід – особистісно орієнтоване навчання, коли враховуються індивідуальні здібності, інтереси й стилі навчання учнів.

Визначена в модельних програмах мовна змістова лінія уроків передбачає засвоєння здобувачами освіти знань про систему і структуру мови, її значення і функційне навантаження, суспільний характер мови і сучасні мовні проблеми. Основою методичної системи навчання мови в закладі загальної середньої освіти є такі базові поняття лінгвістики: система мови, структура мови, мовні одиниці (звуки, морфеми, лексеми, одиниці граматичного зрізу, фразеологізми), теорія мовних рівнів, підсистеми мовної системи, відношення між мовними одиницями.

На уроках загальнолінгвістичної тематики педагог має органічно поєднати основні підходи до навчання української мови: системно-лінгвістичний (передбачає розгляд мовної системи як складного структурного утворення), комунікативно-діяльнісний (застосування прийомів активного слухання, розуміння комунікативних намірів співрозмовника; обговорення теоретичних проблем; висловлення власної думки здобувачів середньої освіти), соціокультурний (доповнення лінгвістичної теорії

відомостями з лінгвокультурології, міжкультурної комунікації, історії України, української літератури). Для розвитку пізнавальної діяльності, формування критичного мислення здобувачів середньої освіти застосовують також дослідницький підхід – від спостереження за мовними одиницями (п'ятий-шостий класи) до аргументування, узагальнення, зіставлення (переважно сьомий-дев'ятий класи).

Вивчення загальних відомостей про українську мову у 5 класі передбачає засвоєння знань про мову як суспільне явище, її походження, функції, роль у житті народу, а також про мовні рівні та одиниці. Саме цей розділ формує у школярів цілісне уявлення про систему мови, що є основою подальшого вивчення фонетики, лексикології, морфології, синтаксису та стилістики (теми «Українська мова в житті українців», «Значення мови в житті людини й суспільства. Українська мова – державна мова України»).

Використання на вступному уроці в 5 класі підручника О. Авраменка дозволить учителю систематизувати знання, чітко структурувати урок, матеріал підручника О. Заболотного забезпечить емоційно-пізнавальну компоненту заняття та мотивуватиме учнів до діалогу, тому вважаємо за доцільне поєднати на першому уроці обидва підручники.

Проведення уроку загальнолінгвістичної тематики в 6 класі у форматі бесіди (тема «Краса і багатство української мови») вимагає продуманого добору дидактичного матеріалу, чіткої структури й орієнтації на мовленнєву діяльність здобувачів освіти. Урок-бесіда – це активна форма навчання, головна його цінність – розвиток уміння думати, висловлюватися та взаємодіяти в освітньому середовищі. Для усвідомлення учнями естетичної цінності української мови, її багатства, розвитку поваги до історії та культурного надбання українського народу, розуміння ментальності народу варто використовувати інтерактивні методи та прийоми.

Пізнавальна діяльність учнів сьомого класу полягає у засвоєнні ключових понять теми «Мовні обов'язки українців» (урок-екскурсія), формулюванні запитань і підготовці відповідей на них, пошуку інформації на

підтвердження значення мовних обов'язків громадян, зіставлення та узагальнення різних думок. Вступний урок на тему «Українська мова нас єднає» доцільно провести у форматі дискусії.

Мовленнєва лінія вступного уроку в 7 класі передбачає ознайомлення здобувачів освіти з лінгвістичним інтернет-порталом «Словники України онлайн» (<https://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>) для розвитку умінь самостійно користуватися електронними словниками, предметної компетентності, мотивації до вивчення української мови, формування інформаційної грамотності і культури мовлення.

Використання кейс-технологій на вступних уроках у 8 класі (теми: «Мова – маркер безпеки державних кордонів», «Мова як засіб пізнання, впливу та головна ознака національної ідентичності») забезпечує практичну спрямованість, інтерактивність, розвиток критичного мислення здобувачів освіти. Пізнавальну діяльність учнів потрібно зорієнтувати на дослідження способів мовної самоідентифікації, добір прикладів, що свідчать про національну мову як основу світогляду, спосіб самовираження, розгляд можливостей мови в пізнанні світу.

Важливим є патріотичний і ціннісний аспект вступних уроків української мови в 9 класі – усвідомлення рідної мови як чинника національної ідентичності (теми «Українська мова і виклики сьогодення», «Розвиток української мови»). На уроці-лекції необхідно розглянути специфіку сучасної мовної ситуації в Україні: масовий перехід до використання державної мови, прояви порушень мовного законодавства, досвід інших країн щодо очищення мови, бар'єри розвитку мовної системи, зокрема проблема запозичень. Текстоцентричний підхід на вступних уроках української мови забезпечує цілісність мовної освіти – учні сприймають мову як складний чітко структурований організм у його природному функціонуванні. Особливо ефективними є сучасні тексти, зокрема медіа, блоги, соціальні повідомлення, які демонструють актуальність української мови в сьогоденні. Добір дидактичного матеріалу на морально-етичні,

патріотичні, соціальні теми сприяє формуванню світоглядних орієнтирів учнів, виховує мовну й громадянську свідомість.

Проаналізувавши зміст уроків загальнолінгвістичної тематики в 5-9 класах закладу загальної середньої освіти, констатуємо суттєве оновлення підходів до вивчення основ теорії мовознавства. У програмах зацентовано на розумінні мови як багатогранного явища, що охоплює комунікацію, культуру та ідентичність мовця, розвитку критичного мислення здобувачів середньої освіти, формуванні їхніх аналітичних навичок.

Отже, шкільна мовна освіта є ключовою ланкою у формуванні мовної компетентності, світогляду та комунікативних навичок учнів, тому оновлення змісту й методів викладання української мови – це нагальна потреба сучасного освітнього процесу.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Ажнюк Б.М. Мовна політика: Україна і світ: Монографія. Київ, 2021. 420 с.
2. Ажнюк Б.М. Українська мова і українська держава: стенограма доповіді на засіданні Президії НАН України 9 листопада 2022 року. *Вісник НАН України*. 2023. № 1. С. 68-72. <https://doi.org/10.15407/visn2023.01.067>.
3. Бібік Н. М. Компетентнісний і особистісно орієнтований підходи в освіті: інтеграція змісту навчання. *Педагогіка і психологія*. 2016, № 3. С. 12-18.
4. Богданець-Білокаленко Н., Давидюк Л. Генеза проблеми навчання української мови учнів 5-6 класів мовами навчання національних меншин в умовах багатомовної освіти: історія питання, сучасний стан і перспективи розвитку. *Український педагогічний журнал*. 2023. № 2. С.125-136.
5. Бондар В. Дидактика. Київ, 2005. 264 с.
6. Бондаренко Г. Сучасний урок української мови в контексті НУШ. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип 44, том 1, с.191-195.
7. Бондаренко Н. Компетентнізація шкільної освіти: українська версія. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/716810/1/BNV_2019-07_Canad.pdf
8. Вервейко Л.В. Стислий огляд виникнення й розвитку науки про мову. Місце мовознавства серед інших наук. Заняття факультативу філологічного профілю. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2011. № 11. С. 2-5.
9. Видайчук Т. Л. Аспекти історії української мови як засіб формування національної ідентичності та історичної пам'яті. *Український педагогічний журнал: зб. наук. праць*. Київ, 2022. №2. С. 48-63.
10. Вовк М. Актуалітети рідномовної освіти в умовах воєнного часу (про результати проведення щорічного вебінару «Рідномовна і багатомовна освіта у контексті сталого розвитку» до Міжнародного дня рідної мови, 2023). *Вісник НАПН України*. 2023. № 5(1). С.1-7.
11. Глазова О. П. Методика навчання української мови у середній школі. Київ, 2019. 320 с.

12. Голуб Н. До проблеми предметної компетентності з української мови в закладах загальної середньої освіти. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/710546>
13. Голуб Н. Б. Концептуальні засади сучасної методики навчання української мови в загальноосвітній школі. *Український педагогічний журнал*. 2015. № 1. С. 107-118. <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/46/24>
14. Голуб Н. Б. Метод проектів на уроці української мови в школі. *Українська мова і література в школі*. 2013. № 8. С. 15-19.
15. Голуб Н. Б. Підходи до навчання української мови в основній школі [Електронний ресурс] http://lib.iitta.gov.ua/9509/1/Голуб%20_3_.pdf
16. Голуб Н., Горошкіна О., Бондаренко Н., Новосьолова, В., Попова Л. Методи навчання української мови учнів гімназії та ліцею. Монографія. Київ, 2023. <https://undip.org.ua/library/metody-navchannia-ukrainskoj-movy-uchniv-himnazii-ta-litseiu-monohrafiia/>
17. Горошкіна О. Зміст і структура сучасного шкільного підручника української мови в компетентнісному вимірі української освіти. *Проблеми сучасного підручника*. 2019. Вип. 22. С.57-66.
18. Горошкіна О. Принципи побудови Модельної програми з української мови для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти. *Електронний збірник наукових праць ЗОІППО*. 2021. 4 (46). <https://surli.cc/zksoxf>
19. Горошкіна О. Сутнісні характеристики понять «метод» і «прийом» у компетентнісній парадигмі. *Збірник матеріалів круглого столу «Методи компетентнісного навчання української мови»*. 2023. https://undip.org.ua/wpcontent/uploads/2024/01/Zbirnyk_Kruhlyy_stil_Metody_kompetentnisnoho
20. Горошкіна О.М. Урок у компетентнісній парадигмі сучасного освітнього процесу. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2020, № 2 (333). Ч. II. С.22-30.
21. Горошкіна О. Функції підручника української мови в компетентнісній парадигмі. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/716213/1/%D0%93%D0%B>
22. Державний стандарт базової середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna->

- serednya-osvita/nova-ukrainska-shkola-2/derzhavniy-standart-bazovoi-serednoi-osvit
23. Дика Н.М. Дискусія як інтерактивний компонент уроку української мови в старшій школі. <https://core.ac.uk/reader/19667820>
 24. Дика Н., Глазова О. Формування читацької компетентності учнів: міжнародний методичний досвід.
https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/29117/6/N_Dyka_O_Glazova
 25. Дорожня карта за підручником «Українська мова» для 7 класу закладів загальної середньої освіти / автори: О. Семеног, О. Калинич, Т. Дятленко, М. Білясник, Л. Гапон. Тернопіль, 2024. https://aston.te.ua/userfiles/file/dorozhnya_karta_2024_.pdf.
 26. Концептуальні засади компетентнісного навчання української мови: *Збірник матеріалів круглого столу, присвяченого пам'яті члена-кореспондента НАПН України, доктора педагогічних наук, професора Біляєва Олександра Михайловича (15 березня 2019 р., м. Київ)*. Київ, 2019. 76 с.
 27. Концепція «Нова українська школа». Київ: МОН, 2016. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
 28. Корицька Г. Сучасний урок української мови в умовах розвитку хмаро-орієнтованих технологій. *Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах*. 2015. № 4 (57). С. 33-40.
 29. Корицька Г. Дидактико-методичне моделювання уроку української мови на засадах діяльнісного підходу в умовах розвитку дигітального навчання. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми, 2019. № 10. С. 141-150. <https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/02/16.pdf>.
 30. Короткова Ю. М. Основні підходи до визначення поняття «мовна освіта» у вітчизняній та зарубіжній науці. *Теорія та методика навчання та виховання*. 2018. Вип. 44. С. 55-65.

- 31.Костів О., Сколоздра-Шепітко О. Методика викладання української мови: Навчально-методичний посібник. Для студентів українського відділення філологічного факультету. Львів, 2018. 202 с.
- 32.Кочан І. М., Захлюпана Н. М. Словник-довідник з методики викладання української мови. Друге видання, виправлене і доповнене. Львів, 2005. 306 с.
- 33.Кочерган М. П. Загальне мовознавство: підручник. 3-тє вид., виправл. і доповн. Київ, 2010. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk795964.pdf>
- 34.Кульбабська О. В., Кардашук О. В. Крок у професію. Методика викладання української мови : навч. посібник. Чернівці, 2017, 256 с.
- 35.Кучеренко І. Технологічний аспект вивчення української мови. *Дивослово*. 2018. №6. С. 9-15.
- 36.Кухар Н. Особливості організації науково-дослідної роботи здобувачів вищої освіти філологічних спеціальностей з навчальної дисципліни «Загальне мовознавство». *Наукова діяльність як шлях формування професійних компетентностей майбутнього фахівця (НПК-2024): матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 5-6 грудня 2024 р., м. Суми, Україна*. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2024.183 с. С. 59-61. https://sspu.edu.ua/images/2024/docs/nauka/konf/zbirnik_npk-2024_3f5ab.pdf#page=60
- 37.Кухар, Н. (2024). Проблема вербальної агресії в сучасному мовознавчому дискурсі. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство), 39, 87–96. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2024-39-08>
- 38.Кучерук О. А. Лінгводидактичні засади формування комунікативної компетентності учнів основної школи. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Педагогіка*. 2013. Випуск XLIX. С. 184-189.
- 39.Кучеренко І. А., Пентилюк М. І. Теорія і технологія сучасного уроку української мови: навч.-метод. посіб.; МОН України, Херсонський державний університет. Херсон, 2022. 352 с.

- 40.Малюга Н. М. Уроки загальнолінгвістичної тематики в 6-7 класах: посилення інформаційної складової. *Філологічні студії. Науковий вісник КДПУ: зб. наук. праць* / ред. Ж. В. Колоїз, А. В. Козлов, Л. В. Кондрашова та ін. Кривий Ріг, 2008. Вип. 2. С. 113-120.
<http://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/10558>
- 41.Малюга Н.М. «Розвиток української мови»: посилення інформаційної складової (до уроку в 9 класі). (2014). *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*, 11, 274-284. <https://doi.org/10.31812/filstd.v11i0.394>
- 42.Масенко Л. Т. Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду. Документи і матеріали. Київ. Києво-Могилянська академія. 2005.
- 43.Мельник С. В. Формування мовної особистості учня в умовах особистісно орієнтованого навчання. *Українська мова і література в школі*. 2020. № 7. С. 22-28.
- 44.Надутенко М., Пономаренко Н., Семеног О. Електронні словники Українського мовно-інформаційного фонду Національної академії наук України в освітньому процесі. Київ. Український мовно-інформаційний фонд Національної академії наук України. 2020. 50 с.
<https://repository.sspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/34ec1df7-f457-47f8-8dbd-5da00880802e/content>
- 45.Нікітіна А. В. Педагогічний дискурс учителя-словесника: монографія. Київ, 2013. 338 с.
- 46.Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / за ред. М.І. Пентилюк. Київ, 2004. 400 с.
- 47.Мовна політика і мовне планування. Енциклопедичний словник / відп. ред. Б. М. Ажнюк; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. Київ: Академперіодика, 2024. 464 с.
- 48.Модельна навчальна програма «Українська мова. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Голуб Н.Б., Горошкіна О.М.)
<https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni->

navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku

49. Модельна навчальна програма «Українська мова. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Голуб Н. Б., Горошкіна О. М.)
https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Movno_literat.osv.hal/Ukrayinska.mova.7-9%20klas.Holub.ta.in.26.07.2023.pdf
50. Модельна навчальна програма «Українська мова. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Заболотний О.В., Заболотний В.В., Лавринчук В.П., Плівачук К.В., Попова Т.Д.)
<https://drive.google.com/file/d/1DzL9Eu9UXz73oINyRRF12sMT0qvcCLcd/view>
51. Модельна навчальна програма «Українська мова. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Заболотний О.В., Заболотний В.В., Лавринчук В.П., Плівачук К.В., Попова Т.Д.)
https://drive.google.com/file/d/1FbS5-6Y_usoc88oc0Ez_ruRFf1eDkAAF/view
52. Олійник А. Шляхи формування ключових компетентностей учнів 7-9 класів на уроках української мови. *Проблеми сучасного підручника*. 2025. Випуск 34. С.249-259. DOI:10.32405/2411-1309-2025-34-249-259
53. Омельчук С. Модульне заняття як інноваційна форма організації навчання: мета, ознаки, методи. *Педагогічні науки: збірка наукових праць*. Херсон, 2000. Вип. 13. С. 246-252.
54. Омельчук С. А. Сучасні тренди розвитку української лінгвометодики: глобальний і національний виміри. *Педагогічні науки*. 2024. Вип. 105. С.5-13.
55. Омельчук С.А., Степанова М.О. Трансформація структури сучасного уроку української мови в умовах дистанційного навчання. *Педагогічні науки. Збірник наукових праць*. 2021. Випуск 97. С.12-21
56. Пентиліук М. І. Мовна особистість учня в перспекції мовленнєвого спілкування. *Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики*. Київ, 2011. 256 с. С. 80-84.

- 57.Пентилюк М.І., Окуневич Т.Г. Сучасний урок української мови. Харків, 2007. 176 с.
- 58.Підручники. Сайт МОН.
<https://mon.gov.ua/tag/pidruchniki?&type=all&tag=pidruchniki>
- 59.Поліщук Г. Особливості дискусії та психолого-педагогічні умови її використання як засобу формування критичного мислення. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2013. Вип. 38 С. 401-405.
- 60.Пометун О. Реалізація компетентнісного та діяльнісного підходів у сучасному підручнику історії. *Український педагогічний журнал*.2015, №2. С. 146-157.
- 61.Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Київ, 2004. 192 с.
- 62.Попова Л. Шляхи формування ключових компетентностей учнів на уроках української мови. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*.2018. № 1(2). С. 278-284.
- 63.Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: модульний курс : Посібник для студентів пед. університетів та інститутів / Кол. авторів за ред. М. І. Пентилюк. Київ, 2011. 366 с.
- 64.Семеног О., Дятленко Т., Калинич О. Підготовка майбутніх учителів української мови і літератури до навчання учнів у НУШ. *Слобожанський науковий вісник. Серія: Філологія*. 2023. Випуск 4. С.90-97.
- 65.Семеног О.М., Калинич О., Дятленко Т.І., Білясник М.Д., Гапон Л. Українська мова: підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль: Астон. 2024. <https://lib.imzo.gov.ua/konkursniy-vdbr-pdruchnikv-dlya-7-klasu/movno-literaturna-osvtnya-galuz/ukranska-mova/ukranska-mova-pdruchnik-dlya-7-klasu-zakladv-zagalno-seredno-osvti-avt-semenog-o-m-kalinich-o-v-dyatlenko-t--blyasnik-m-d-gapon-l-o/>.
- 66.Словник-довідник з української лінгводидактики: навч. посіб. / за ред. М.І. Пентилюк. Київ, 2015. 320 с.

67. Стратегічні напрями розвитку сучасної української лінгводидактики: монографія / за ред. Е. Палихати, О. Петришиної. Тернопіль: Підручники і посібники, 2021.
68. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Київ, 1977. 270 с.
69. Ткаченко В. Тенденції розвитку шкільної мовної освіти в Україні (1959-2013 рр.): дисертація кандидата педагогічних наук. Тернопіль-Херсон. 2019. 196 с.
70. Хом'як І. Проблема типології уроків мови. *Теоретична і дидактична філологія*. 2012. Випуск 12. С. 122-129.
71. Цоуфал Л. С. Лінгвістичні засади навчання морфології в загальноосвітній школі. *Філологічні студії. Науковий вісник КНУ: зб. наук. праць*. Кривий Ріг, 2012. Вип. 7, ч. 2. С. 312-322.
72. Шиліна Г. А. Методика дистанційного навчання української мови учнів основної школи: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2016. 300 с.
73. Шуневич О. Розвиток емоційного інтелекту учнів: лінгводидактичний аспект. *Українська мова і література в школі*. 2016. № 6. С. 2-6.

ОСВІТНІ ПЛАТФОРМИ

1. Всеосвіта: національна освітня платформа. <https://vseosvita.ua/>
2. Всеукраїнська школа онлайн. <https://lms.e-school.net.ua/>
3. Лінгвістичний портал. «Мова.info». <http://www.mova.info/>
4. Мова – ДНК нації. <https://ukr-mova.in.ua/>
5. Національна платформа з вивчення української мови Міністерства культури та інформаційної політики України. <https://speakukraine.net/>
6. Освіторія. <https://osvitoria.org/>
7. Офіційний сайт української мови.
<https://www1.ukrainskamova.com/?tm=1&subid4=1727790414.0273460000>
8. Тренажер із правопису української мови. <https://webpen.com.ua/>
9. Український освітній онлайн-портал для вчителів «На Урок». <https://naurok.com.ua/>

10. Уміти: База ресурсів за класами й предметами.

https://umity.in.ua/resources/?chapter=5_ukr